

Komparativna analiza "Gospođice" Ive Andrića i "Rute Tannenbaum" Miljenka Jergovića

Čmarec, Melita

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:214189>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Melita Čmarec

Komparativna analiza *Gospođice* Ive Andrića i *Rute Tannenbaum*
Miljenka Jergovića

Diplomski rad

Mentor: prof. Milorad Nikčević

Osijek, 2011.

Sadržaj

1. Sažetak	2
2. Uvod	3
3. Književne teorije	4
1.1. Strukturalistička književna teorija	4
1.2. Marksistička književna teorija	5
1.3. Feministička književna teorija	6
1.4. Arhetipska književna teorija	7
4. Prikaz biografsko-bibliografskih podataka Ive Andrića i Miljenka Jergovića	9
2.1. Ivo Andrić	9
2.2. Miljenko Jergović	11
5. Komparativna analiza romana <i>Gospođica</i> i <i>Ruta Tannenbaum</i>	14
3.1. Strukturalistički pristup	14
3.1.1. Analiza romana <i>Gospođica</i>	14
3.1.2. Analiza romana <i>Ruta Tannenbaum</i>	19
3.1.3. Usporedba <i>Gospođice</i> i <i>Rute Tannenbaum</i> na osnovi strukturalističkog pristupa	22
3.2. Marksistički pristup	23
3.2.1. Analiza romana <i>Gospođica</i>	23
3.2.2. Analiza romana <i>Ruta Tannenbaum</i>	26
3.2.3. Usporedba <i>Gospođice</i> i <i>Rute Tannenbaum</i> na osnovi marksističkog pristupa	28
3.3. Feministički pristup	29
3.3.1. Analiza romana <i>Gospođica</i>	29
3.3.2. Analiza romana <i>Ruta Tannenbaum</i>	32
3.3.3. Usporedba <i>Gospođice</i> i <i>Rute Tannenbaum</i> na osnovi feminističkog pristupa	35
3.4. Arhetipski pristup	36
3.4.1. Analiza romana <i>Gospođica</i>	36
3.4.2. Analiza romana <i>Ruta Tannenbaum</i>	38
3.4.3. Usporedba <i>Gospođice</i> i <i>Rute Tannenbaum</i> na osnovi arhetipskog pristupa	40
6. Zaključak	41
7. Popis literature	42

Sažetak

U ovom su radu komparativnom analitičkom metodom predstavljena dva romaneskna projekta, *Gospođica* Ive Andrića i *Ruta Tannenbaum* Miljenka Jergovića. Spomenute se romaneskne strukture analiziraju u odnosu na četiri književno-teorijska pristupa, a to su strukturalistički, marksistički, feministički i arhetipski.

Rad je strukturiran tako da je prvo prikazan razvojni put književnih teorija, njihovi predstavnici i značajke. Nakon toga slijedi prikaz biografskih i bibliografskih podataka dvaju hrvatsko-bosanskih pisaca i stvaratelja spomenutih romana. Glavni dio rada usmjeren je upravo na primjenu značajki četiriju književnih teorija u književnim djelima. Prvo se istražuju značajke strukturalističkog pristupa, zatim marksističkog, feminističkog i na kraju arhetipskog. Istraživanje pokazuje da su romani zanimljiva podloga za njihovu potvrdu. Tako se na osnovi strukturalističkog pristupa uočava bogatstvo ciljeva, akcija i reakcija romanesknh likova, a binarne opozicije pokazuju sve oprečnosti različitih civilizacija i njihovih životnih putova. Marksističkim pristupom spoznaje se sociološka, ekonomska, ideološka i kulturna komponenta književnih svjetova uobličenih u romane. Te komponente upotpunjuju oslikavanje likova jer su predispozicija za razumijevanje njihovih stavova prema svim životnim kategorijama. Feminističkim je pristupom detektiran odnos prema ženskom spolu, manjinama i nacionalno drugačijim likovima, a posljednjim arhetipskim pristupom osvjetljava se galerija različitih romanesknh likova čije osobine odgovaraju značajkama pojedinog arhetipskog oblika. Svaki se roman, u odnosu na spomenute književne teorije, analizira zasebno, a zatim se provodi komparativna analiza obaju romana. Tom je analizom utvrđeno mnogo sličnosti među književnim djelima, a stanovite su razlike posljedica različitih povijesnih razdoblja i vremena, različitih civilizacija, njihovih ideologija i kulturnih elemenata, težnji romanesknh likova, a najprije različitih ciljeva stvaratelja tih romana.

Ključne riječi: strukturalizam, marksizam, feminizam, arhetip, romani.

Uvod

Ovaj je rad, utemeljen na komparativnoj analizi dvaju romanesknh struktura i to u odnosu na strukturalistički, marksistički, feministički i arhetipski pristup, podijeljen na nekoliko dijelova.

U prvom se dijelu prikazuje razvoj četiriju književnih teorija, spominju se njihovi predstavnici i značajke. U drugom se dijelu predstavljaju biografski i bibliografski podatci dvaju hrvatsko-bosanskih pisaca i stvaratelja analiziranih romana *Gospođica* i *Ruta Tannenbaum*, Ive Andrića i Miljenka Jergovića. Treći, a ujedno i glavni dio namijenjen je samoj analizi romana. Svaki se roman analizira zasebno u odnosu na pojedinu književnu teoriju, a zatim se komparativnom analitičkom metodom istražuju sličnosti ili razlike između romanesknh projekata. Polazi se od strukturalističkog pristupa jer se on temelji na ideji o podjeli književnog djela na fabularne dijelove unutar kojih se dalje mogu istraživati ostali književno-teorijski pristupi. Slijedi analiza romana na osnovi marksističkog pristupa koji omogućuje upoznavanje sociološke, kulturne i ideološke komponente bitnih za razumijevanje ponašanja likova. Nadalje, feministički pristup produbljuje analizu djela u smjeru spoznavanja odnosa prema manjinama, ženama i nacionalno drugačijim likovima. Posljednji je arhetipski pristup na osnovi se kojega otkriva nov način analize karakternih osobina likova.

1. Književne teorije

1.1. Strukturalistička književna teorija

Strukturalizam je dominirajuća književna teorija u znanosti o književnosti od šezdesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća koja svoje korijene pronalazi u lingvistici, točnije u radu Ferdinanda de Saussurea koji je dao temelje europskom strukturalizmu koji se razvio dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Strukturalizam se, kao književna teorija, razvio u više varijanata.

Vremenski prvom varijantom smatra se Praška škola čiji su predstavnici Jan Mukařovsky i Felix Vodička. Ta je škola već tridesetih godina 20. stoljeća primjenjivala modele strukturalne lingvistike u proučavanju književnosti i kulture u cjelini. Drugu varijantu predstavlja Tartuska škola koju je Jurij Lotman osnovao šezdesetih godina 20. stoljeća u Estoniji, a istodobno treću varijantu predstavlja niz francuskih teoretičara kao što su Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Julija Kristeva i dr. koji su usvojili temeljne zásade strukturalne metode i na njima razvili osobna učenja. U raznolikosti navedenih škola i strukturalističkih teoretičara može se pronaći njihova zajednička poveznica, a to je metodologija koja se oslanja na de Saussureove lingvističke postavke. Ferdinand de Saussure i svi kasniji strukturalistički teoretičari smatraju da jezični sustav upravlja dijelovima jezika i njihovim međusobnim odnosima omogućujući uvid u to kako jezik proizvodi značenje. Oni analiziraju značenje jezične jedinice u njezinu odnosu s drugim znakovima unutar jezičnog sustava. Značenje se javlja kad se jedinica poveže s određenim pojmom i ujedno proizlazi iz binarnih opozicija kojima se podcrtavaju razlike među jezičnim jedinicama. Jan Mukařovsky u svom eseju *Strukturalizam* (1986: 142) ističe da se svi elementi neke strukture moraju shvatiti u međusobnim odnosima.

Kao što jezik na rečeničnoj razini ima svoju gramatiku, tako svoju gramatiku imaju i književna djela. U odnosu na postavke strukturalne metode, svako književno djelo može se promatrati kao sustav zasnovan na odnosima u njemu prisutnih elemenata, odnosno kao sustav s logično povezanim dijelovima i funkcionalno relacioniranim likovima i temama. Svaka struktura može se podijeliti na manje dijelove ili komponente od kojih jedne čine glavni dio, a druge sporedni. Takvi se dijelovi strukture međusobno uvjetuju jer *svaki dio nema smisla sam po sebi* (Barthes, 1986: 173), već u suodnosu s drugim dijelovima mijenja cjelokupnu strukturu književnog djela. Strukturalistička analiza književnog djela temelji se na dva načina. Prvi način pretpostavlja strukturu odredivu prema modelu cilj – akcija – reakcija koji služi u organizaciji fabulativnog sklopa, a drugi pretpostavlja koncept binarnih opozicija.

1.2. Marksistička književna teorija

Marksizam se kao izgrađeni nazor na svijet javlja polovicom 19. stoljeća u okviru oštre klasne diferencijacije u zapadnoeuropskim zemljama. Karl Marx afirmirao je filozofiju prema kojoj se društvo promatra kao klasna borba između proletarijata i buržoazije. Zalagao se za revoluciju, koja ujedno predstavlja *srž njegove nauke* (Kangrga, 1988: 19), u kojoj će radništvo izbaciti srednju klasu i izgraditi besklasno društvo jednakih. Moć vladajuće klase izvire iz činjenice da posjeduje i kontrolira proizvodne snage te izrabljuje i tlači podređenu klasu. Krajnji je cilj marksizma izmjena kapitalističkih društvenih odnosa, humaniziranje, izgrađivanje novog socijalističkog društvenog poretka i uspostava novog političkog sustava utemeljenog na vlasti radničke klase – proletarijata. Ideologija kapitalizma skriva društvenu narav izrabljivanja i tlačenja, a temeljni sukobi klasnog društva ostaju neriješeni.

Marksistička književna teorija nastala je na temelju spomenute ideologije i filozofije Karla Marxa te njegovog pristaše Friedricha Engelsa. Prema toj teoriji književnost oslikava i izražava tendencije unutar društvenog života određene ljudske zajednice. Često se naglašava utopijski element književnosti kojim se želi istaknuti da upravo u književnim djelima dolaze do izražaja slutnje nadolazećih povijesnih procesa koji nose duboke težnje čovječanstva za slobodom, pravdom i humanizacijom čemu je, između ostalog, težio i Karl Marx. Književni teoretičari marksističke orijentacije kao što su Walter Benjamin, Terry Eagleton, Fredric Jameson i dr. razradili su mnogobrojne poticajne teme za proučavanje suodnosa književnosti i kulturnih, ideoloških, ekonomskih te društvenih elemenata određenog povijesnog razdoblja prikazanog u književnom djelu kao umjetničkoj strukturi. Tako se marksizam razvio u književno-kritičku teoriju društvenog života, a književnost, točnije književna djela postala su ogledala i svjedočanstva društvenih kodova u određenom povijesnom razdoblju te složenih odnosa vlasti i moći. Terry Eagleton razlikuje četiri pravca marksističke kritike: *antropološki* s naglaskom na biološkoj utemeljenosti estetike, *politički* orijentiran na utilitarnu ulogu umjetnosti u oblikovanju ili rastakanju državne kulturne politike, *ekonomski* orijentiran na ekonomske aspekte umjetničke proizvodnje i *ideološki* s naglaskom na promatranju konteksta književnog djela koji se upisuje u njegov jezik i strukturu. U posljednjoj navedenoj ideološkoj kritici, društvene se vrijednosti mogu izvesti iz teksta. Marksistička analiza književnog djela utvrđuje ekonomske odnose koji se u tekstu odražavaju te objašnjava kulturne, društvene i ideološke elemente prikazanog povijesnog razdoblja.

1.3. Feministička književna teorija

Feminizam se kao društveni i politički pokret razvio početkom 20. stoljeća, a propituje ulogu žena u društvenom životu i shvaćanja ženske prirode. Okolnosti u kojima se razvijao feministički pokret ovisile su o političkom, kulturnom i društvenom okružju. Cilj feminističkog društvenog pokreta bio je emancipacija žena u društvu i zadobivanje jednakosti, od pitanja prava glasa i prava na rad s jednakom plaćom. Temeljna feministička borba usmjerena je i na preoblikovanje postojećih odnosa moći u društvenoj raspodjeli, na podrivanje patrijarhalnih obrazaca i uvođenje različitih strategija otpora. Sedamdesetih godina 20. stoljeća feminizam se razgranao u tri kategorije: radikalni, socijalistički i liberalni. Radikalni je feminizam isticao važnost prosvjeda zbog muškog nasilja nad ženama, silovanja, ženskog ropstva i pornografije. Socijalistički je feminizam naglašavao nužnost zajedničkih akcija s drugim potlačenim skupinama i klasama te smatrao da pravo na rodno oslobođenje nije moguće sve dok je moć u rukama muškaraca. Prema liberalnom feminizmu zakonodavstvo je jedina metoda kojom će se uvesti rodna ravnopravnost, a najvažniji je zadatak potaknuti žene na obrazovanje i političku aktivnost.

Zbiljski položaj žene u društvenom životu teško se mijenjao kroz povijest pa se feministički pokret razvio i u pravcu određene kulturološke ili književne teorije, osobito često vezane s književnošću. Tako se književnice Virginia Woolf i Simone de Beauvoir smatraju utemeljiteljicama feminističke književne teorije koja se osobito razvila sedamdesetih godina 20. stoljeća i razgranala prema različitim taktikama i strategijama feminističkih pokreta. Feministički teoretičari upozoravaju da se položaj žene u društvu ne može razumjeti samo na temelju političkih prava i uloge koju žene imaju u obitelji, u javnom životu i odabiru zanimanja, nego da je utemeljen u patrijarhalnom društvenom uređenju. Patrijarhat prožima cjelokupnu kulturu i povijest europskoga kulturnoga kruga, a temelji se na shvaćanju i prihvaćanju vladajućeg položaja muškarca. Uloga je žene u kulturi tako podređena ulozi muškarca. Jane Flax (1999: 44) ističe da je fundamentalni cilj feminističke teorije analizirati rodne odnose koji predstavljaju asimetrične podjele osobina i sposobnosti kojima se stvaraju dvije vrste ljudi, muškarac i žena. Stvaran sadržaj bivanja ženom ili muškarcem varira u različitim kulturama i povijesnim razdobljima. Donna Haraway (1999: 172) ističe da je feminizam usmjeren i na propitivanje rasne i klasne, a ne samo rodne svijesti. Feministički teoretičari nastojali su objasniti kako se i u književnosti može razabrati da u spolnoj podjeli ne postoji stvarna ravnopravnost. U skladu s tim, u književnim se djelima ženi pripisuju atributi pasivnosti, prevrtljivosti i osjećajnosti, što se opet smatra subordiniranim u odnosu na kategorije aktivnosti, racionalnosti i stabilnosti

karaktera muškarca. Feministički pristup književnom djelu prvotno nastoji utvrditi i objasniti odnos prema ženi, a zatim i prema manjinama, rasno i nacionalno drugačijim likovima te istražiti problem spolnih/rodnih uloga i identiteta.

1.4. Arhetipska književna teorija

U predstavljanju temeljnih značajki arhetipske književne teorije valja poći od objašnjenja pojma *arhetip*. Milivoj Solar (2006: 26) navodi da je arhetip naziv u književnoj kritici preuzet iz analitičke psihologije Carla Gustava Junga kojim se označuje neka slika, lik, motiv ili situacija u književnom djelu koji se učestalo ponavljaju u mitovima, snovima i u svim umjetnostima. Vladimir Biti (2000: 26) tvrdi da je tu riječ o kružnom obnavljanju univerzalnih motiva, likova, tema itd. Carl Gustav Jung smatrao je da korijeni arhetipova sadrže temeljna iskustva cjelokupnog čovječanstva, a javljaju se u određenim oblicima podložnim daljnjim tumačenjima.

Psihoanalizom potaknuta problematika proučavanja učestalih tema, likova ili motiva književnih djela utjecala je na pojavu i razvoj takvog tipa proučavanja književnosti koji se bavi analizom ustaljenih slika, likova, uzoraka ponašanja, situacija itd. u književnim djelima – arhetipske književne teorije. U takvoj analizi arhetipska je književna teorija pronašla temelje za razumijevanje cjelokupnog književnog stvaralaštva. Ta se teorija razvija od tridesetih do pedesetih godina 20. stoljeća među engleskim književnim kritičarima koji ju i svojim djelima sustavno zastupaju i razrađuju. Najpoznatiji su predstavnici te teorije Maud Bodkin i Northrop Frye koji su izvore za proučavanje arhetipova nalazili u mitologiji. Djelo *Anatomija kritike* (1957.) Northropa Frya predstavlja najobuhvatniji i najsustavniji pokušaj u istraživanju načina na kojima se u pojedinim književnim djelima ili u književnim epohama oblikuje prastaro iskustvo čovječanstva. Za razliku od Carla Gustava Junga, Northrop Frye arhetipovima naziva simbole, odnosno slike koje se često ponavljaju u književnosti i mogu se smatrati elementima književnog iskustva. Arhetipove promatra kao elemente književne strukture. Caroline Myss (2002: 34) smatra da su arhetipovi dio čovjekove duhovne kronologije i da je arhetipsko naslijeđe iskonsko.¹ Milivoj Solar (2006: 26) tvrdi da je temeljna misao arhetipske književne teorije u tome da se književnost može znanstveno proučavati ako se odmaknemo od “izravnog” promatranja bogatstva književnih tekstova i načinimo razliku između jedinstvenog temeljnog “sloja” književnosti koji čini mitologija, tj. spletovi arhetipova i načina na koji se mitološke

¹ Caroline Myss (2002: 34) tvrdi da svaki arhetip posjeduje dvije strane. Primjerice, arhetip Oca, s jedne strane, jest onaj koji vodi i štiti one koji su mu povjereni na brigu, a s druge se strane može govoriti o zasjenjenom arhetipu Oca koji brižno vodstvo i zaštitu pretvara u diktatorski nadzor ili zlouporabu autoriteta.

teme, motivi, likovi, situacije itd. ponavljaju i variraju u različitim književnim djelima. Najvažniji je zadatak u arhetipskom pristupu književnom tekstu odrediti i objasniti arhetipove koje likovi utjelovljuju.

2. Prikaz biografsko-bibliografskih podataka Ive Andrića i Miljenka Jergovića

2.1. Ivo Andrić

Ivo Andrić (Travnik, 1892. – Beograd, 1975.) poznat je hrvatski i bosanski pisac. Studirao je na sveučilištima u Zagrebu, Beču, Krakovu i Grazu gdje je i 1924. godine doktorirao. Tijekom života tri je godine bio u zatvoru zbog političkog djelovanja i okušao se u diplomatskoj službi u kojoj je napredovao do pomoćnika ministra vanjskih poslova. Od godine 1941. u Beogradu djeluje kao profesionalni književnik gdje je 1945. postao prvi predsjednik Saveza jugoslavenskih književnika. Godine 1961. Švedska mu je akademija dodijelila Nobelovu nagradu za književnost.

U okviru njegova književnog stvaralaštva treba spomenuti da je svoje književne pothvate i ostvarenja do 1920. godine objavljivao u hrvatskim časopisima, a sa šest je pjesama zastupljen u zborniku *Hrvatska mlada lirika* (1914.). Daljnji tijek njegova književnog puta može se pratiti kroz nekoliko različitih faza u odnosu na književne vrste u kojima se okušao.

U prvoj zbirci poetsko-meditativne proze *Ex ponto* (1918.) prevladava ispovjedni ton. Zbirka predstavlja subjektivan lirski dnevnik u kojem se protokoliraju egzistencijalna stanja i raspoloženja u doba piščeva progonstva i tamnovanja. U *Nemirima* (1920.), knjizi sastavljenoj od pjesama u prozi, refleksivnih zapisa, alegorija i fragmenata sjećanja, ispovjedni subjekt govori o vlastitom nemiru kao odrazu općeg duhovnog stanja. Navedenim dvjema knjigama stilski se ukorijenio u *prve postmodernističke tijekove hrvatske poezije s blagim naznakama ekspresionističkog izraza* (Šicel, 1997: 172). Od godine 1920. počinje nova stvaralačka faza. Boravak u Beogradu obilježen je postupnim udaljavanjem od hrvatske književnosti i, na jezičnom planu, prijelazom na ekavicu. Ipak, pripovijetka *Put Alije Đerzeleza* (1920.), sve novele iz prve novelističke zbirke *Pripovetke* (1924.) i gotovo sve iz druge novelističke zbirke *Pripovetke* (1931.) pisane su ijekavicom. Tek je u trećoj novelističkoj zbirki *Pripovetke* (1936.) dosljedno upotrijebljena ekavica. Rane novele tematski su usmjerene na prošlost Bosne, konkretnije na zavičajne krajeve kao što su Travnik, Višegrad, Sarajevo. U njihovom su središtu zanimanja ljudi obilježeni porazom i samoćom. U kasnijim novelama prevladava redukcija fabularnog sloja, sve izraženije poniranje u psihi likova, lirizacija i zanimanje za sudbinu. U zbirkama objavljenim nakon 1945. godine Ivo Andrić tematski se približava suvremenosti s likovima iz gradske sredine. Poznate su zbirke iz tog korpusa *Lica* (1960.), *Žena na kamenu*

(1962.) i *Staze. Lica. Predeli* (1963.). Romaneskní opus Ive Andrića temelji se na stilizaciji tradicionalnih pripovjednih tehnika i usavršavanju njihovih izražajnih mogućnosti. Budući da je formiran na poetici starih franjevačkih kronika, većinu je romana strukturirao upravo u obliku kronika. U *Travničkoj kronici* (1945.) prevladava fikcionalizacija povijesti, kroničarska analitičnost, kronološko nizanje epizoda i uvođenje autorskih komentara u kojima se razmišlja o dubljem smislu povijesnih događaja i ljudskih sudbina i to u formi univerzalnih iskaza. Travnički mikrokozmos okvir je propitivanju suprotnosti između Istoka i Zapada. Roman *Na Drini ćuprija* (1945.) sastoji se od niza manjih i samostalnih novelističkih cjelina čije je simbolično središte most na Drini. U vremenski raspon od gotovo četiri stoljeća (1516. – 1914.) inkorporirana je kolektivna sudbina, a opisani događaji ocrtavaju duh i životni nazor bosanskog svijeta. Roman *Gospođica* (1945.) psihološka je studija o škrtosti. Kratak roman *Prokleta avlija* (1954.), sastavljen od niza ulančanih priča u priči, mračna je parabola o tiraniji i podijeljenosti u svijetu. Naslovna sintagma simbolično oslikava tursku vladavinu koja se temeljila na bezakonju i nasilju. Posmrtno su objavljeni povijesno-psihološki roman *Omer-paša Latas* (1976.), priča o prebjegu iz austrijske u tursku vojsku koji guši bunu hercegovačkih i bosanskih begova i knjiga ispovjedno-meditativnih tekstova o različitim temama *Znakovi pored puta* (1976.). Ivo Andrić pisao je i prikaze, eseje o istaknutim ličnostima iz hrvatske, srpske i svjetske kulture i povijesti te o umijeću pripovijedanja.

Stil I. Andrića govori o zapadnjačkom hrvatskom središtu njegova djela. To je realistički stil u njegovoj talijanskoj, verističkoj varijanti (Jelčić, 2004: 375). Srž njegova književnog stvaralaštva čini osobni doživljaj svijeta i duboka ljudska patnja što izražava lirski nijansiranim izrazom humanosti. Osvijetlio je mračne dubine ljudske duše u prostoru složenih etničko-psiholoških suprotnosti nastalih u povijesnom spletu krvi i kultura, koje su bile tek prividan usklađen mozaik nacionalnih, civilizacijskih i vjerskih različitosti. Ivo Andrić bio je jedinstven u svojem stvaralačkom razvoju, a njegov je cjelokupni opus ugrađen u hrvatsku i srpsku književnost te bosansko-hercegovačku pripovjedačku tradiciju.

2.2. Miljenko Jergović

Miljenko Jergović rođen je u Sarajevu 1966. godine i poznat je kao hrvatski i bosanski prozaist i pjesnik. Diplomirao je filozofiju i sociologiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Njegov radni životni put obilježen je uređivanjem omladinskih listova i časopisa, objavljivanjem društvenih komentara i reportaža u novinama i časopisima u kojima analitičnost nerijetko potiskuje polemički intoniran i politiziran diskurs.

Svoj je književni put započeo pojavivši se u krugu generacijskih pisaca suvremene hrvatske proze, odnosno devedesetih godina 20. stoljeća. Novost je tog razdoblja “boom” nefikcionalnih ili polufikcionalnih formi poput autobiografija, memoara, dnevnika, pisama, neizmišljenih romana, biografija i svjedočanstava, a zatim i zaokret prema stvarnosnoj problematici koju prate kulturne, ideološke, političke i društvene promjene koje je iniciralo ratno stanje. Važno je istaknuti pripadnost Miljenka Jergovića pojavi neformalne skupine pisaca i kritičara različitih generacijskih i poetičkih pripadnosti koja čini literarnu skupinu FAK² osnovanu u svibnju 2000. godine.³ Ta je literarna skupina održavala festivale javnoga čitanja i promocije pisaca. Književnost FAK-a, kao nekakva zajednička poetička odrednica, ne postoji. Riječ je o književnosti pisaca oko FAK-a ili pisaca koji su čitali na FAK-u, uz napomenu da su prvo postojali pisci i njihova proza, a kao posljedica dogodio se festival. Pod sintagmom FAK podrazumijeva se nova hrvatska proza ili proza koja je nastajala na prijelazu tisućljeća. Miljenko Jergović, između ostalih pisaca, ubraja se u književnost poslije FAK-a koji je bio “motor” književnih zbivanja, odnosno usmeni časopis za poticanje kulture pisanja i čitanja što je na kraju rezultiralo brojnim književnim pothvatima i ostvarenjima. Međutim, nije postojao jedan dominantan prozni model, već prozu obilježava demokratičnost stilova i pluralizam tematskih interesa. *Bilo je to vrijeme u kojem nema jednog pravila, jednog modela, jednog žanra, jednog naraštaja...* (Pogačnik, 2006: 11).

Miljenko Jergović u književnost je ušao objavljivanjem pjesama u okviru zbirki *Opservatorija Varšava* (1988.), *Uči li noćas netko u ovom gradu japanski* (1990.) i *Himmel komando* (1992.).⁴ Za zbirku *Opservatorija Varšava* dobio je Nagradu Mak Dizdar i Goranovu nagradu. Ipak, osobito se istaknuo kao vješt pripovjedač i to nakon što je iz ratnog Sarajeva

² FAK (Festival A književnosti) rezultat je traženja novih marketinških strategija za popularizaciju literature.

³ Među poznatijim pripadnicima te skupine ističu se Borivoj Radaković, Jurica Pavičić, Robert Perišić, Ante Tomić, Edo Popović i dr.

⁴ Osim tih zbirki pjesama, Miljenko Jergović napisao je i objavio još nekoliko njih: *Preko zaleđenog mosta* (1996.), *Hauzmajstor Šulc* (2001.) i *Dunje 1983* (2005.), koja predstavlja ukoričenje izabranih i novih Jergovićevskih pjesničkih pothvata.

1993. izbjegao u Hrvatsku. Svojom se pripovjednom prozom uklopio u dominantne težnje hrvatskog i bosanskog proznog stvaralaštva 1990-ih. U Hrvatskoj mu izlaze poznate knjige pripovjedaka *Sarajevski Marlboro* (1994.), *Karivani* (1995.) i *Mama Leone* (1999.), u kojima uz obilje autobiografskih asocijacija i pojedinosti, priča o ratnoj stvarnosti svoga rodnoga grada. Za prvu i najuspješniju zbirku pripovjedaka *Sarajevski Marlboro* dobio je nagradu Ksaver Šandor Gjalski. Nezaobilazno je spomenuti i zbirku priča *Inšallah, Madona, Inšallah* (2004.) koja predstavlja svojevrsni “prozni remiks” bosanskih sevdalinki i triju dalmatinskih klapskih pjesama iz čega proizlazi da je autoru na umu spajanje civilizacija. Priče su obojane velikim emocijama i u njihovoj je jezgri pojedinačna ljudska tragedija. Vješto isprepliće povijesnu građu s elementima narodne predaje i čiste fikcije što rezultira originalnošću djela. Među romanima poznatiji su *Buick Rivera* (2002.),⁵ *Dvori od oraha* (2003.), *Gloria in excelsis* (2005.), *Ruta Tannenbaum* (2006.), *Srda pjeva, u sumrak, na Duhove* (2007.) i *Otac* (2010.). U romanu *Buick Rivera* Miljenko Jergović zapleće priču oko jedne muške opsesije oldtimerskim modelom automobila i dopunjuje ju ratnom pozadinom te civilizacijskim i nacionalnim razlikama. Roman na kraju prerasta u vječnu temu dobra i zla, zločina i kazne. *Dvori od oraha* predstavljaju veliku priču u kojoj se na različitim lokacijama odmotava vrpca sudbina unutar jedne obitelji u vremenskom periodu od jednog stoljeća. U romanu se izmjenjuju obiteljski odnosi, velike ljubavi, bjegovi od kuće, prijateljstva, netrpeljivosti, ratovi, nacionalizmi itd. *Gloria in excelsis* nudi tri sudbine koje pripovijedaju tri pripovjedača. Roman je ispunjen pričama o ratovima, požarima, ljubavima, izdajama i tragedijama te obiluje brojnim poetskim slikama. *Srda pjeva, u sumrak, na Duhove* romaneskni je pothvat o sudbinama petorice ljudi kao došljacima u Zagreb. Povezuje ih ubojstvo prosjakinje Srde Kapurove, djevojčice iz nepoznate istočnoeuropske zemlje. U romanu *Otac* izmjenjuju se obiteljske dionice (fokusirane na odnos oca i sina) s onima u kojima se Miljenko Jergović bavi pitanjima krivnje, odgovornosti, autoriteta, ateizma, zločina itd. *Ruta Tannenbaum* roman je o velikom glumačkom talentu istoimene junakinje koju je Zagreb prihvatio širokih ruku, a kasnije, zbog nacionalnih i vjerskih razlika, odbacio. Kao vješt pripovjedač i pisac vlastita stila, Miljenko Jergović nije ostao samo pripovjedač nego je “zagazio” i u polemičko-publicističke vode objavivši knjige *Naci bonton* (1998.) i *Historijska čitanka* (2000.). *Historijska čitanka* primarno je knjiga sjećanja na Sarajevo i nostalgичno zapisivanje inventara odrastanja jedne generacije, ali se u njoj uočavaju i univerzalnije teme poput uobličavanja vlastitoga ja u autobiografskom zapisu. Književnu slavu i popularnost u

⁵ Knjiga je podnaslovljena kao novela, ali Jagna Pogačnik (2006: 106) tvrdi da to djelo nije i ne može biti novela jer novela zahtijeva kratkoću, sažetost i fragment stvarnosti, a Miljenko Jergović svoje je djelo opremio epskom opširnošću, opisima, većim brojem likova i samostalnim epizodama te tako stvorio, prema objektivnim mjerilima, romaneskni, a ne novelistički projekt.

pojednim europskim zemljama, Miljenko Jergović stekao je upravo spomenutim dvjema knjigama.

Značajke su Jergovićeve osobnog i jedinstvenog stila prodor autobiografskog diskursa, patetičnost, sklonost poentiranju, miješanje fikcionalnog i nefikcionalnog, česti ekskurzi i digresije, korištenje povijesne i dokumentarne građe, vjera u velike priče, teme i u velike emocije te na kraju oslanjanje na izvanknjiževnu zbilju kao okosnicu uobličavanja književnih svjetova. Miljenko Jergović iskušao je široke registre svoje pripovjedačke kulture i pokazao kako ne postoje tajne pripovjedačkog zanata kojima nije u stanju odgovoriti.

3. Komparativna analiza romana *Gospođica i Ruta Tannenbaum*

3.1. Strukturalistički pristup

3.1.1. Analiza romana *Gospođica*

Prema strukturalističkom teorijskom pristupu primarno je ukazati na ciljeve, akcije i reakcije kojima se likovi u književnom djelu oblikuju. Na samom početku romana predstavljen je lik pedesetogodišnjakinje Rajke Radaković, glavne junakinje i protagonistice teksta, koju svi stanovnici Sarajeva zovu Gospođica. Tijekom cijelog romana imala je isti cilj, a to je povećati svoj kapital, štedjeti i što manje trošiti. Njezina škrtnost i štedljivost vuku korijene iz prošlosti. Naime, ona se svom ocu Obrenu, u petnaestoj godini svog života i na njegovoj smrti, zavjetovala da će cijeli život štedjeti i živjeti skromno. Akcijski će Gospođica obećanje pokušati riješiti na razne načine nailazeći pritom na pojedine prepreke. Poslije očeve smrti usmjerila je snage na rješavanje očevih nedovršenih poslova i dugova te je s vremenom raščistila pomalo zbrkano stanje nastalo poslije njegove smrti. Akcijski se to očitovalo tako što je pred mnoge ljude dolazila s određenim zahtjevima i molbama, a oni su reagirali tako što su joj milosrdno pomagali doživljavajući ju kao mladu i neupućenu osobu. Njezina škrtnost i štedljivost išli su i mnogo dalje. Prekinula je sve veze s vanjskim svijetom. Nikoga nije posjećivala niti je ikome išta davala, skromno se oblačila, nije kupovala nikakvu bolju odjeću, a onu oštećenu je nastojala očuvati krpanjem i šivanjem, dakle ručnim radom. Hranila se skromno, u kući držala samo najpotrebnije stvari, štedjela je električnu energiju i drva za grijanje:

U toj neveseloj sobi provodi Gospođica veći deo svoga vremena, jer je to jedina prostorija koja se greje. Tu spava, tu provodi dan, tu radi, tu i kuva na maloj peći svoj oskudni ručak koji je u isto vreme i večera. A Gospođica ne troši mnogo vremena na takve poslove kao što su spremanje kuće i kvanje. Već zbog toga što ona ne voli trošenje uopće, pa ni taj glagol – trošiti – ni u kakvoj vezi i ni u kom obliku (Andrić, 1961: 13).

Zadrhta i zabode iglu u čarapu pa se, onako sva ukrućena, teško diže i ode da prigleda vatru u peći. To i nije vatra nego oskudni plamičak koji nikad ne uspeva da zagreje sobu (...) (Andrić, 1961: 15).

Te akcije izazivaju u Gospođici takvo reakcijsko djelovanje koje ju čini sretnom i zadovoljnom. Rođaci su je nastojali razvedriti pozivajući ju na druženja i svečanosti. Pozive je rijetko prihvaćala, a ubrzo se i potpuno izopćila iz društvenog okružja. Od tada jedini njezini izlasci bili su vezani uz posjećivanje Obrenovog groba. Upoznala se s očevim poslovima u svrhu njihova daljnjeg vođenja i nadgledanja što se akcijski očitovalo na sljedeći način:

Već prvih nedelja Rajka je počela da navraća svakodnevno u magazuu. (...) Bez reči, namrštena i mirna, upoznavala se sa knjigovodstvom, trgovačkom prepiskom i celim načinom poslovanja. Ona je provodila svakodnevno sat-dva tu pored Vese, (...) nego što je htela da uči, da sazna, da vidi kako i sa te strane izgleda taj mehanizam u kome je njen otac ostavio svoj život, a koji je ona sad sve bolje upoznavala obilazeći banke i nadležstva i sređujući svoj i majčin mali i nesiguran imetak (Andrić, 1961: 32 – 33).

Okolina je na to reagirala govoreći da to nije posao za žene, a posebno one u njezinim godinama. Međutim, Gospođica nije obraćala pozornost na njihove primjedbe i komentare. Uspjela je dobiti i pristanak suda da ju, u osamnaestoj godini života, proglase punoljetnom kako bi mogla neometano voditi očev posao. Gospođica je sve više poduzimala drastične mjere štednje i tako otpuštala radnike među kojima su bili sluga Simo i kuharica Rezika. Simo je na otkaz reagirao tužno i zbunjeno, a Rezika veoma ljuto. Prosjake, koji su oduvijek navraćali u Obrenovu kuću, nije darivala širokih ruku kao njezina majka i zato su dolazili sve rjeđe dok nisu posve odustali. Ubrzo su rođaci, vidjevši da nema smisla opominjati Gospođicu, odustali i pustili ju da radi kako želi. S vremenom je sama počela pratiti novosti i promjene na sarajevskom novčanom tržištu te je postala tražena. Željela je steći što veći kapital, a to je akcijski ostvarivala pozajmljivanjem novaca:

Njoj nije trebalo mnogo pa da celu ovu varoš i sav život oko sebe počne da smatra svojim lovištem i da zaboravi na sve osim na svoju žudnju za plenom. (...) A kad je poslovanje sa zajmovima stalo da se grana i broj posetilaca da raste, ona je počela da ih prima ne samo u magazuu nego i kod kuće. Naravno, to je važno samo za izabrane, važnije i odličnije mušterije (Andrić, 1961: 48).

U najvećem broju situacija kod većine posjetitelja nije dolazilo do ozbiljnog razgovora i pozajmljivanja pa su mnogi odlazili reagirajući razočarani. Ubrzo je odlučila ne primati klijente u svojoj kući pa je posao premjestila u trgovinu kojoj je vlasnik bio Rafo Konforti. Preko njega uspješno je stjecala novac. U Sarajevu su živjeli pripadnici triju vjera i međusobno se mrzili. Kada se dogodi nešto što poremeti ustaljeni red i zakon, oni se pobune. Tako su u Sarajevu ubijeni pripadnici višeg sloja, nadvojvoda i njegova supruga zbog čega su se mnogi pobunili i palili srpske trgovine. Gospođica, budući da je po nacionalnosti Srkinja, bojala se da će se nešto slično dogoditi i njoj pa je tražila načine kako to izbjeći. Akcijski se to očitovalo tako što je tražila savjet Dragutina Pajera koji joj je preporučio da ne učini ništa čime bi izazvala bijes pobunjenika. Ipak, nastojala se istaknuti. Stavila je crnu zastavu na trgovinu, davala je novac u ratni zajam, skupljala je oznake velikih europskih sila koje su tada ratovale i fotografije njihovih vladara. Rat je trajao nekoliko godina tijekom kojih su izvršena mnoga nasilja, uhićenja i pljačke, ali Gospođici nitko nije našao. Na sve spomenute događaje reagirala je bojažljivo i činilo joj se da živi u snu. Otišla je iz Sarajeva kada se tražilo od vlade da se ispita zarada ratnih mafijaša i lihvara te da ih se kazni. Mnogi su se okrenuli protiv nje i riječima ju napadali i prijetili. Ubrzo je s majkom oputovala u Beograd k ujaku Đorđu Hadži-Vasiću u čiju su kuću često dolazili gosti i zabavljali se pričajući o raznim temama. Gospođica je na te događaje reagirala tako da se od svih uzvanika odvajala i povlačila u sebe. Htjela se što prije preseliti u drugu kuću u kojoj bi živjele samo ona i njezina majka. Ubrzo se i to dogodilo, preselile su se u kuću u Stiškoj ulici. Poslije mnogih događaja u Beogradu, afere s Jovankom i Ratkom, majčine smrti i boli zbog Ratkove prijevare, vratila se u Sarajevo i još više štedjela, skrivala novac na raznim mjestima u kući i borila se protiv svog bolesnog srca. Na kraju je preminula od srčane kapi. Obren Radaković bio je jedan od najuglednijih sarajevskih trgovaca Srba, oženjen Radojkom koja je pripadala uglednoj sarajevskoj porodici Hadži-Vasića s kojom je imao kćer Rajku. Obren je svoj cilj usmjerio na stjecanje materijalnih dohodaka što je akcijski ostvario proširenjem poslova kojima se bavio:

Radio je krznom, na veliko, ali je vremenom proširio svoje poslove i na druge grane. Tako je bio jedan od glavnih akcionara prve fabrike piva u Kovačićima (...) (Andrić, 1961: 17).

Ipak, Obren nije dugo uživao bogatstvo jer je iznenada bankrotirao. Reagirao je tako što se povukao u sebe, a ubrzo se i razbolio. Uvidjevši da je osuđen na propast, Obren je na samrti zamolio Gospođicu da u životu radi koliko može i hoće, ali uvijek neka štedi ne obazirući se ni

na koga i ni na što. Vladimir Hadži-Vasić ili tzv. dajdža (ujak) Vlado usmjerio je svoj cilj u uvođenje nećakinje Gospođice, poslije Obrenove smrti, u društveni život. Akcijski je to izgledalo tako što ju je odvodio na zabave i svečanosti u kuće njihovih rođaka i prijatelja te joj kupovao lijepe darove. Takvi njegovi postupci izazvali su samilosnu reakciju kod Gospođice. Ona to nije tražila i htjela ga je htjela izvući iz vrtloga lakomislenog bacanja novaca, ali nije uspjela. Gazda Mihailo bio je potomak stare sarajevske trgovačke obitelji i dobar Obrenov prijatelj. Mihailov je cilj bio pobrinuti se da Radojka i Gospođica imaju osnovne stvari potrebne za život i da što manje osjećaju bol zbog nesreće koja im se dogodila. Akcijski se to očitovalo tako što je u raznim situacijama Gospođicu upozoravao na ono što je dobro i što je loše, ali je Gospođica na to reagirala bezobzirno. Dragutin Pajer bio je direktor Banke Union i Obrenov prijatelj. Cilj mu je bio pomoći Radojki i Gospođici da se lakše snađu u životu. Akcijski se to očitovalo tako što je Gospođici davao savjete što, kako i kada učiniti. Gospođica je ponekad reagirala tako da je savjete prihvatila, a ponekad nije. Veso Ružić bio je dugogodišnji poslovođa tvrtke “Obren Radaković” i nakon Obrenove smrti preuzeo je vođenje tvrtke. Njegov je cilj bio sačuvati ono što je ostalo poslije Obrenove smrti i pomoći Obrenovoj obitelji. To se akcijski očitovalo tako što je neprestano radio i bdio nad Obrenovim poslovima:

Sada, posle gazdine smrti on je po vas dan sedeo u magazi, brižan i sam kao siročće. Bez oslona na gazda-Obrena, osećao se napušten i nejak ali je njegova pamet radila koliko je god mogla a sitne oči i male crvene ručice bile su neprestano u pokretu. I u ovoj nesreći on se pokazao ne samo odan nego i, na svoj način, mudar i vešt (Andrić, 1961: 32).

Gospođica je na njegov rad reagirala tako da je izgradila povjerenje u njega i dogovarala se s njim, ali sve to u određenoj mjeri. Rafo Konforti bio je Jevrejin koji je imao svoju trgovinu mješovite robe. Bio je veoma sposoban i Gospođica je preko njega širila svoj imetak. Njegov je cilj bio zaraditi novac pa je u svojoj trgovini pozajmljivao novac onima kojima je bio potreban. Akcijski se njegovo djelovanje očitovalo u tome što je, za vrijeme rata i mobilizacije, savjetovao Gospođicu kada da kupuje i prodaje dukate. Pokazao se vještim i mudrim poslovnim suradnikom pa mu je Gospođica davala dio novaca od svoje zarade. Za vrijeme ratnih godina, kada su mnogi trgovci raznih vjera i nacionalnosti povučeni iz trgovačkog poslovanja, Rafo je imao cilj zaraditi što više jer nije imao konkurenciju, a u njegovoj je sjeni zarađivala i Gospođica. Akcijski se to potvrdilo u preprodavanju robe, davanju novaca u ratni zajam i tzv. “zelenaškim poslovima”. Reakcija na uspješan posao bila je njihovo zadovoljstvo stečenim novcem, ali posao je ubrzo

propao. Od tada su se on i Gospođica počeli udaljavati jedno od drugog. Jovanka Tanasković žena je koju je Gospođica upoznala na zabavama svog ujaka. Jovankin je prvi cilj bio imati udio u tuđim sudbinama, planovima i životima te ih usmjeravati. Akcijski je to izgledalo tako što je primala u svoj stan žene pobjegle od muževa, zauzimala se za napuštene djevojke, posredovala je između posvađanih, pomagala onima koji nemaju novaca, čitave noći bdjela uz bolesnika itd. Osobno je na svoje postupke reagirala zadovoljno jer tako nije mislila na svoje probleme, a drugi se na nju nisu obazirali. Drugi cilj bio je razotkriti Ratkove laži, usmjerene na stjecanje novaca, jer je saznala da je lopov i varalica. Akcijski se to očitovalo tako što je pronašla dvojicu muškaraca koji su joj ispričali sve što o Ratku znaju. Reakcija Gospođice na Jovankin plan bio je iznenađujući. Naime, Gospođica nikome nije bila toliko naklonjena koliko je Ratku, stoga se nadala da je sve što Jovanka govori laž. Zajedno su otišle u Kasine i promatrale kako se Ratko zabavlja sa svojim društvom. Gospođica je tada čula kako neki muškarac govori da Ratko lako dođe do novaca i to tako što malo “pošašolji” nekog “bapca” u Stiškoj ulici. Shvatila je da ju je Ratko zaslijepio i iskorištavao. Ubrzo se od jada razboljela i prekinula svaku vezu s Jovankom i Ratkom. Ratko Ratković bio je austrijski vojnik. Nakon demobilizacije svoj je cilj usmjerio na dobivanje zastupništva u američkoj tvrtki automobila Ford. Gospođicu, s kojom ga je upoznala Jovanka, “osvojio” je razgovorima o poslovnim planovima jer je ona jedino o tome voljela razgovarati. Akcijski se njegov cilj realizirao tako što je morao potrošiti mnogo novaca na plaćanje onoga što su od njega tražili i na korupciju raznih osoba koje bi mu mogle pomoći u onome čemu teži. Gospođica mu je nekoliko puta pomogla pozajmvivši mu novac. Na pruženu pomoć reagirao je, naočigled, zahvalno, ali je sve potajno i beskrupulozno varao.

U produžetku strukturalističkog pristupa, odrediti je i binarne opozicije uočene u tekstu. Prva je binarna opozicija uređenost – neuređenost sarajevskih kuća. Pojedine su kuće lijepo održavane i uređivane, a druge zapuštene i ružne. U potonju skupinu pripada kuća u kojoj žive Gospođica i njezina majka. Navedena binarna opozicija bitna je u oslikavanju društvenih i ekonomskih odnosa kojima je tekst obogaćen i u oslikavanju najvažnije karakterne crte glavnog lika, a to su škrtost i štedljivost. Druga je binarna opozicija pojedinac – društvo. Gospođica kao pojedinac/jedinka svojevolumeno je izopćena iz vanjskog šarolikog i živog svijeta koji zbog toga i “gotovo” i ne zna da ona postoji. Treća je binarna opozicija staro – novo. Ta opozicija podrazumijeva da se Gospođica oblači staromodno i svojim načinom odijevanja ne prati ono što je novo i pomodno. Četvrta je binarna opozicija škrtost – rasipnost. Mnoge se žene u romanu “predaju toj svemoćnoj sili koja troši” dok Gospođica istodobno čuva staru odjeću krpajući ono što je poderano. Mnogi uživaju u zabavama i trošenju što Gospođica smatra nepotrebnim. Peta je binarna opozicija slabost – jakost. Gospođica je jaka i uporna u svom načinu života tijekom

cijelog romana te je ravnodušna prema mišljenju ljudi. Slaba je u onom trenutku kada postaje predmetom prijetnji i napada, kada ju napuste oni koji su bili uz nju i savjetovali ju te kada priroda života učini svoje i ona se razboli. Šesta je binarna opozicija siromaštvo – bogatstvo. I u Sarajevu i u Beogradu žive ljudi koji se bore protiv bujice gladi i neimaštine, a žive i oni koji uživaju “blagodati” novcem koji su stekli ili svojim radom ili prljavim poslovima ili su ga naslijedili. Posljednja binarna opozicija uspon – pad zaokružuje cjelokupni tekst. Roman pronalazi svoju srž upravo u toj opoziciji i na njoj razvija klupko jedne životne priče. Gospođica je cijeli život štedjela i borila se steći što veću količinu novaca jer je to obećala svom ocu. Takvi su ju postupci izolirali od svega, imala je sve, a zapravo nije imala ništa. To nije shvatila ni u posljednjim uzdasima svog života.

3.1.2. Analiza romana *Ruta Tannenbaum*

Roman je zanimljiva priča o činovničkoj, zagrebačkoj i židovskoj obitelji Tannenbaum. U središtu je priča o djevojčici Ruti Tannenbaum, ali Miljenko Jergović u njezinu priču upleće i sudbine drugih likova. U analizi ciljeva, akcija i reakcija likova treba poći od samog početka nastajanja obitelji Tannenbaum.

Abraham Singer, trgovac kolonijalnom robom čiji je posao propao, imao je cilj pronaći najboljeg muškarca za svoju kćer Ivku. Akcijski se to očitovalo tako što su k njemu na razgovor dolazili mnogi muškarci. Abrahamova reakcija na njihove razloge zašto bi baš oni trebali oženiti njegovu kćer bila je takva da mu nitko nije odgovarao. Svakome od njih pronalazio je manu: jedan je bio prestar, drugi je preglasno pričao, kod trećega mu je smetalo što se u njegovu kćer zaljubio kao svećenik itd. Ipak, popustio je činovniku Salamonu Tannenbaumu i njemu “dao ruku” svoje Ivke. Drugi njegov cilj bio je poslati Ivku, Salamona i Rutu u Ameriku bojeći se nadolazeće deportacije Židova. Akcijski se to očitovalo tako što je prodao svoju trgovinu i razgovarao sa zetom nudeći mu novce, ali to je bio uzalud. Abrahamu je bilo žao što ga nisu htjeli poslušati. Salamon Tannenbaum ili, nadimkom Moni, imao je cilj oženiti Ivku kako bi stekao ugled i obiteljsko ime. Akcijski se to očitovalo tako što ju je došao isprobiti kod Abrahama. Dok se udvarao Ivki, bila mu je zanimljiva, ali kad ju je oženio, udaljio se od nje. Imali su kći Rutu, a drugo su dijete izgubili i prije nego što se rodilo. Često bi odlazio u birtije zabavljati se s društvom pa bi se pretvarao da je plemenitaš i katolik Emanuel Keglević kako bi sakrio svoju pravu vjeroispovijest te bez straha uživao u životnim slastima. Ivka Singer bila je veoma privlačna žena. Imala je dva cilja. Prvi je bio pronaći Salamona kada jedne noći nije došao kući jer se napio u nekoj krčmi. Akcijski se to očitovalo tako što ga je posvuda tražila.

Reagirala je bojažljivo misleći da mu se nešto nije dogodilo. On se vratio kući, ali o tome nisu raspravljali. Drugi je cilj bio oduzeti Rutu Amaliji. Akcijski se to očitovalo tako što je Amaliji rekla da više ne može čuvati Rutu jer se počela ponašati kao da joj je Ruta kći. Amalija je tužno reagirala, a Ivki ju je bilo žao. Amalija Morinj bila je Radoslavova supruga i s njim je imala sina Antuna koji se kao dječak razbolio i preminuo. Amalija je teško podnijela gubitak sina kao i spoznaju da više ne može imati djece, stoga je pet godina bila u samostanu. Radoslav Morinj, ili nadimkom Rade, bio je skretničar na željezničkoj postaji u Novskoj odakle je putovao iz Zagreba. Zajedno s Amalijom imao je cilj učiniti sve da opet imaju djece. Akcijski se to očitovalo tako da su plaćali mise, molili se, tražili pomoć od raznih vračara, ali sve je bilo uzalud:

Uzalud su plaćali mise, molili se Bogu i Blaženoj Djevici (...). Umjesto da dobiju dijete, ostalo im je oboma da dvaput dnevno idu u crkvu i da, opet za nekakav zavjet, sav novac koji bi trošili na dijete daju u crkvene milodare (Jergović, 2006: 45).

Radoslav je na to reagirao tako da je bio spreman pomiriti se sa sudbinom i zaboraviti, ali Amalija nije mogla. Drugi je njihov cilj bio čuvati malu Rutu. Akcijski se to očitovalo tako što je Radoslav osobno zamolio Salamona za dopuštenje da Amalija čuva Rutu. Salamonu nije bilo drago, ali je popustio jer nije htio da Radoslav uoči njegov strah zbog toga što će mu kćer čuvati luda žena. Radoslavu i Amaliji bilo je drago što je Salamon pristao. Amalija je Rutu zavoljela kao svoje dijete. Treći Amalijin cilj bio je odvesti devetogodišnju Rutu, koja je odmalena pokazivala zavidan glumački talent, na audiciju u Hrvatsko narodno kazalište da bi dobila ulogu u predstavi. Ruta je svojim glumačkim talentom oduševila režisera Branka Mikoci i dobila ulogu. Amalija je bila presretna i ponosna. Ruta Tannenbaum⁶ bila je djevojčica izuzetnih glumačkih vještina. Kada ju je Amalija uvela u svijet kazališta i slave, njezin je cilj bio napredovati i opstati. Akcijski se to ostvarivalo tako što je glumila u raznim predstavama, a na sve je reagirala ponosno i zadovoljno. Bila je predmet divljenja zagrebačkog miljea. Nakon što su Nijemci započeli deportaciju Židova, Ruta je izgubila na popularnosti i nije glumila jer ju nitko nije zvao u kazalište. U takvoj situaciji, i na kraju romana, cilj joj je bio zamoliti Amaliju i Radoslava da ju uzmu k sebi samo da ostane živa, a majku Ivku neka ubiju. Akcijski se to očitovalo tako što im je uporno kucala na vrata, ali ona se nisu otvorila. Preko puta njezine kuće

⁶ Podatak koji se nalazi u Appendixu romana otkriva kako je Miljenko Jergović prvotno htio napisati biografiju slavne glumice Lee Deutsch koja je ubijena u šesnaestoj godini svog života. Istraživajući je otkrio razloge zbog kojih ljudi o njoj nisu htjeli govoriti. Odlučio je napisati zamjensku biografiju, ali Rutu nije stvarao od krhotina Leine biografije. Ipak, neke se stvari podudaraju, kao primjerice, mjesto i vrijeme.

dvojica njemačkih vojnika čekala su da ih ona, dok je padala na tlo krvava i blatna zamišljajući se u ulozi velike glumice koja spašava svijet, primijeti. Tako je završio životni put glavne junakinje romana. Cvi Berger – Levi bio je zapovjednik židovske vojske u Palestini. Cilj mu je bio pozvati židovske zajednice na povratak u domovinu. Akcijski se to ostvarilo tako što je s muškim pjevačkim zborom obilazio židovske zajednice po istočnoj Europi. Svugdje pa i u Zagrebu nailazio je na otpor, a on je na to reagirao još većom hrabrošću i išao dalje. U šarolikom društvu Zagreba isticali su se svećenik Niko Azinović i fra Ambroz Vukotinović. Oboje su imali cilj uputiti društvo na dobar put i odvratiti ih od poroka. Akcijski se to ostvarilo tako što je Nika propovijedao protiv kockara, bludničara, pijanaca, onih koji bacaju kruh itd. Ambroz je pozivao ljude na obraćenje i kajanje. Obojica su nailazili ponekad na otpor, a ponekad su njihove riječi imale utjecaja. Hilda Teute u romanu utjelovljuje lik hrvatske književnice, a pravo joj je ime, koje godinama čuva u tajnosti, Manda Crnogaće, kći trgovca kožom. Cilj joj je bio urediti gostovanje kazališnog komada *Crvena ruža Damaska* u Beču. Akcijski se to ostvarilo tako što je Adolfu Hitleru poslala pismo s prijevodom kazališnog komada na što je on odgovorio da se nada da će tu predstavu jednom vidjeti u nekom bečkom teatru. Uspjela je dogovoriti gostovanje i bila je veoma uzbuđena, a posebno nakon uspješno izvedene predstave koja je u publici oduševljeno prihvaćena. Klara Diamantstein bila je djevojka koja se brinula o Ruti i dovodila ju kući nakon kazališnih proba. Imala je cilj zbliziti se s Rutom. Akcijski se to očitovalo tako što ju je svuda pratila i htjela raditi sve što i Ruta. Ruti je to smetalo, a Klari je bilo žao jer se Ruta prema njoj nije lijepo ponašala.

Roman se temelji na nekoliko binarnih opozicija. Prva je binarna opozicija uspon – pad. Ta opozicija podrazumijeva uspon obitelji Tannenbaum nakon što je Ruta postala popularna glumica. Prema njoj i njezinoj obitelji javnost se odnosila s poštovanjem. Nakon deportacije Židova u koncentracijske logore, Ruta odlazi u zaborav, a njezina obitelj postaje predmet poruga i pada na “prosjački štap”. Druga je binarna opozicija dijete – odrasli. Ta opozicija podrazumijeva odnos Rute i cjelokupnog društva kojem je ona bila “amblem” i ponos. Ona je uživala u svojoj slavi, ali se i uzoholila. Kada je, zbog vjerske pripadnosti, izgubila karijeru okrenula se protiv svoje vjeroispovijesti i obitelji. Tada je htjela prijeći na drugu stranu samo da očuva svoj život. Treća je binarna opozicija bogati – siromašni. Bogati su inteligentni, obrazovani i prate kulturne događaje. Nije ih briga za siromašne i njihove potrebe. Pripadnici nižeg sloja rijetko kad iskazuju poštovanje prema gospodi. Četvrta je binarna opozicija Hrvati – Židovi. Među njima je postojao jaz. Židovi su etiketirani kao nepoželjni pa ih se često vrijeđalo i proklinjalo. S druge strane, Židovi su često imali priliku vidjeti kako katolici nisu boljih karakternih osobina i koliko ima katolika psovača te onih koji ne čuvaju svoju vjeru:

Gurkale su je, čuš kale, laktale i pričepaljivale, ali Ivka se nije obazirala i nije im odgovarala, nego je samo htjela da što prije prođe Ilicom jer joj se želudac dizao od (...) zloslutnih mirisa gradske ribarnice, u kojoj od ranoga jutra na posni dan katolici zasukanih rukava psuju Boga i sve što je Božje (Jergović, 2006: 56).

Peta je binarna opozicija strah – hrabrost. U tonu te opozicije odiše cijeli roman. Sociološki kontekst posve je uzdrman sukobima dviju vjera i postojanjem različitih društvenih slojeva. Pripadnici određene vjere ili društvenog sloja izbjegavaju one druge, zadirkuju ih i vrijeđaju, stoga je pojava nasilja posve uobičajena posljedica takvih međuljudskih odnosa.

3.1.3. Usporedba *Gospođice* i *Rute Tannenbaum* na osnovi strukturalističkog pristupa

Oba analizirana romana, prema strukturalističkoj književnoj teoriji, predstavljaju strukture koje se sastoje od više međusobno povezanih komponenata. Te su komponente zapravo fabularne cjeline unutar kojih postoje glavni i sporedni dijelovi koji se međusobno nadopunjuju. Sporedni fabularni dijelovi imaju ulogu pobližeg oslikavanja glavnog fabularnog romanesknog tijeka. Tako je u oba romana glavni fabularni dio namijenjen prikazu života, ciljeva, akcija i reakcija jednog ženskog lika. Sporedni fabularni dio, u jednom romanu, obuhvaća sve druge likove koje dovodi u odnos s glavnim protagonisticama u svrhu osvjetljavanja njihova životnog puta, a u drugom usput spomenute likove bez životnih ciljeva u sklopu neke priče i opise. Konkretnije rečeno, roman *Gospođica* čine tri glavne fabularne cjeline. Prva fabularna cjelina predstavlja prikaz života Gospođice u Sarajevu s vrlo kratkim osvrtom na djetinjstvo, druga fabularna cjelina predstavlja prikaz života Gospođice u Beogradu, a treća prikaz njezinog života nakon povratka u Sarajevo. Sporedne fabularne dijelove pronaći je unutar svih triju glavnih fabularnih dijelova, a obuhvaćaju ciljeve, akcije i reakcije likova kao što su Veso Ružić, Rafo Konforti, Dragutin Pajer, Jovanka Tanasković i dr. koji pomažu osvjetljavanju cjelokupne ličnosti Gospođice. Roman *Ruta Tannenbaum* sastoji se od dvije fabularne cjeline. Prva predstavlja životni uspon i pad Rute Tannenbaum i njezine obitelji, a druga se sastoji od nekoliko manjih dijelova namijenjenih predstavljanju sudbina likova vezanih uz Rutu i njezinu obitelj. Sporedni fabularni dio obuhvaća usput spomenute likove i događaje koji nemaju životnih ciljeva te različite opise. Oba romana imaju podjednako razgranatu fabulu, ali s tom razlikom što u romanu *Ruta Tannenbaum* ima više digresivnih odjeljaka bez kojih bi djelo bilo sasvim razumljivo.

U oba romana otkriveno je i nekoliko binarnih opozicija od kojih su neke iste. Roman *Gospođica* temelji se na sedam binarnih opozicija, a *Ruta Tannenbaum* na njih pet. Binarne opozicije uspon – pad i siromaštvo – bogatstvo pojavljuju se u oba romana. Prva se opozicija, s jedne strane, realizira kao uspon Gospođice u smislu stvaranja sve većeg kapitala koji s vremenom gubi na vrijednosti i dovodi Gospođicu do potpune izolacije i ostvarenja malog profita. S druge strane, ta opozicija predstavlja uspon i popularnost obitelji Tannenbaum za vrijeme Rutine slavne karijere i pad nakon uništenja njezine karijere. Druga opozicija podrazumijeva postojanje bogatog i siromašnog svijeta. Bogati uživaju sve blagodati, obrazuju se, prate kulturne događaje dok se siromašni bore za stjecanje osnovnih životnih stvari. U oba romana oni se međusobno ne trpe.

3.2. Marksistički pristup

3.2.1. Analiza romana *Gospođica*

Marksističkim teorijskim pristupom primarno je utvrditi ekonomske, kulturne, ideološke, društvene i kulturne odnose prisutne u romanu koje treba analizirati u okviru određenog povijesnog razdoblja. Povijesni kontekst romana uokviren je razdobljem od 1935. – 1906. godine što pokazuje da je riječ o unatražnom raspletanju jedne životne priče upotpunjene dugogodišnjim povijesnim događajima i sudbinama različitih osoba.

Podjela prema materijalnoj osnovi koju sugerira ovaj pristup očituje se u razlikovanju likova koji pripadaju srednjem i onih koji pripadaju višem društvenom sloju. Tako Đorđe Hadži-Vasić, Obren Radaković sa suprugom i Dragutin Pajer pripadaju višem, bogatom sloju, a Gospođica potječe iz bogate obitelji čije je bogatstvo iznenada nestalo. Ipak, ona je živjela u siromaštvu i oskudici, ali je bila materijalno osigurana. Svi ostali likovi, okarakterizirani u okviru strukturalističkog pristupa, pripadaju srednjem sloju. Podjela prema materijalnoj osnovi u romanu se najbolje uočava na tri osnovne razine: u odnosu na način odijevanja likova, u odnosu na izgled njihova mjesta stanovanja i u (ne)posjedovanju osnovnih životnih stvari. Tako se u Sarajevu sve kuće razlikuju prema izgledu:

Jedne su okrečene, očigledno dobro držane i redovno opravljane; gvozdena vrata na dvorištu obojena svetlom masnom bojom; prozori čišćeni i zastrti tankim belim zavesama. One pokazuju da njihovi stanovnici drže korak s vremenom, da rade i stižu, da nešto traže i imaju od života. Druge su naprotiv, zapuštene i ružne. Ivica

krova izrovašena, oluci pomereni, boje izbledele, simsovi i primitivni ornamenti načeti. (...) Kroz prozorska stakla viri unutarinja zapuštenost, sirotinja ili prosto odsustvo potreba (Andrić, 1961: 10 – 11).

Kuća u kojoj živi Gospođica s majkom primjer je interijera unutar kojeg sve odiše siromaštvom:

Sve u toj sobi, od zidova do namještaja, nosi pečat nehata i zapuštenosti, kao da u njoj živi slep čovek ili neko ko je savršeno ravnodušan prema stvarima ovog sveta i ko se njima služi jer mora i samo koliko mora, a potpuno mu je svejedno gde koja stvar stoji i kakav izgled ima (Andrić, 1961: 13).

S obzirom na izgled likova, Obren Radaković primjer je pripadnika bogatog sloja što je vješto pokazivao svojim načinom odijevanja:

Na glavi crni polucilinder; odelo svetlopepeljave boje, besprekorno bela tvrda košulja sa visokom kragnom i svilenom kravatom na modre i crne pruge. Na grudima zlatan lanac, na ruci dva teška zlatna prstena, venčani i trgovački, na oblim tvrdim manšetama, velika, okrugla dugmeta od zlata (Andrić, 1961: 17).

Kao pripadnike siromašnog sloja najbolje je predstaviti “prosjački red” kojeg čine djeca, žene i stari ljudi:

Razna sirotinjska deca, sakata i nesrećna od rođenja, sa ispruženom rukom i nestalnim pogledom, naizmence zlim i bojažljivim. Gluvoneme, maloumne ili ponesrećene žene koje ne mogu i po opštem shvatanju i pristanku i ne treba da rade. Iznemogli, a vedri starci, zarasli u bradu, u odelu od samih zakrpa, sa torbom na leđima i štapom u ruci (...) U njima imućan svet gleda potvrdu neshvatljivih ali večnih odluka božjeg promisla prema kome jedni ljudi imaju svega i imaće uvek, a drugi nemaju i nikad neće imati (...) (Andrić, 1961: 40).

U romanu se iznosi i činjenica da postoji velik jaz između onih koji nemaju čime zadovoljiti svoje osnovne životne potrebe i onih koji imaju sve, ali im nije dovoljno i teže još većem bogatstvu:

Pre svega postoji veliki procenat sitnog sveta koji nema ni najpotrebnije. Njihov život i nije drugo do pusta želja i večita potraga za novcem. Ali i onih koji nešto imaju, ili tako izgledaju, svak želi više i lepše od onog što ima (Andrić, 1961: 47).

U okviru navedenog povijesnog razdoblja prikazuje se miješanje različitih kultura i društvenih grupa kojima je zajednička težnja stjecanje novaca. Tako se u tom društvu stvara nerazmrsiva mreža pozajmica i dugova. Kao posljedica suživota različitih kultura na površinu izbija nezadovoljstvo i zavist što dovodi do velikog rata u koji su se uključile i mnoge europske sile. Sve se to odrazilo i na stanovite ekonomske odnose. Najbolja su potvrda navedenog sljedeći citati:

Ovaj naš građanski svet, i inače nasledno opterećen turskim navikama nerada i slovenskom potrebom za ekscesom, primio je sada još i austrijske formalističke pojmove o društvu i društvenim obavezama, po kojima se lični ugled i klasno dostojanstvo čoveka osnivaju na određenoj veličini neproaktivnih, besmislenih troškova (...). Mešavina istočnjačkih običaja i srednjoevropske civilizacije stvara ovde jedan naročit oblik društvenog života u kome se domaći svet takmiči sa došljacima u stvaranju novih potreba i prilika za trošenje (Andrić, 1961: 48).

Pošto se uvukao u sve kuće, sve ljudske poslove i preduzeća, rat je odbacivao masku i pokazivao u ovim sivim danima svoje pravo lice. (...) Javljala se oskudica i neimaština, a svet, nenavikao još na ograničenja i nesposoban za razumnju raspodelu, video je već u njima preteče bede i gladi (Andrić, 1961: 92 – 93).

Za vrijeme ratnih godina beogradski stanovnici odlikovali su se ljubaznošću i kulturnim ophođenjem prema izbjeglicama, ali nisu se htjeli s njima izjednačiti. Nastojali su očuvati svoje kulturne običaje i stare navike:

Kuće mnogih beogradskih porodica počele su u to vreme zaista da se otvaraju i dobru i zlu, svakom vetru i svakom namerniku, a ponajviše slučajju, tome nesigurnom prijatelju. Novo društvo, koje se stvaralo od Beograđana i sve većeg broja pridošlica (...) nije imalo još ni jedan od osnovnih atributa pravog društva, ni zajedničkih tradicija, ni jednakih pogleda na život (...) (Andrić, 1961: 125).

Stari način rada i stroga stega patrijarhalnog života stajali su pored šarenog spleta novih, još neuobičenih običaja i svakojakih besporedaka, nehat pored bujnosti, čednost i svaka moralna lepota pored raznih poroka i rugobe (Andrić, 1961: 134).

3.2.2. Analiza romana *Ruta Tannenbaum*

Povijesni kontekst romana uokviren je razdobljem od 1943. – 1908. godine što pokazuje da je riječ o unatražnom raspletanju jedne životne priče upotpunjene povijesnim događajem (deportacija Židova) i sudbinama različitih osoba. Povijesni kontekst tog turbulentnog doba tek se usputno spominje i nije u središtu piščeva interesa jer ga zapravo zanimaju međuljudski odnosi u Zagrebu pred Drugi svjetski rat.

Podjela prema materijalnoj osnovi u ovom se romanu očituje u razlikovanju likova koji pripadaju višem, srednjem i nižem društvenom sloju. Srednjem sloju pripadala je obitelj Tannenbaum, ali nakon propasti Rutine karijere, njihovo je mjesto na društvenoj ljestvici zauzelo najnižu razinu na kojoj je oduvijek bila i Klara Diamantstein. Obitelj Morinj, svećenik Niko i fra Ambroz također pripadaju srednjem sloju, a Hilda Teute višem. Razlika između društvenih slojeva, s obzirom na materijalni status, očituje se na dvije razine, a to su način odijevanja likova i (ne)posjedovanje novčanih sredstava. Tako se u romanu spominje kulturna elita koja ima toliko novaca pa si, pored ostalog, može priuštiti odlazak na kazališne predstave i skupu odjeću:

Ispred cirkus-placa naizgled nezainteresirano šetkaju gospoda u elegantnim kišnim mantilima, sa šeširima i crnim londoner kišobranima (Jergović, 2006: 97).

S druge strane, postoje oni koji nemaju novaca da bi zadovoljili osnovne životne potrebe kao što je potreba za hranom.

U okviru navedenog povijesnog razdoblja prikazuje se miješanje dviju civilizacija koje se međusobno ne trpe, a žive na području grada Zagreba. Naravno, postoje oni koji nadilaze te razlike i uspostavljaju komunikaciju s pripadnicima druge strane, ali takvi su u manjini. Obitelji Tannenbaum i Morinj uspostavili su, naočigled, “prijateljski odnos”. Tannenbaumovi zbog ljudske sućuti jer obitelj Morinj nije mogla imati djece, a Morinji jer drugačije nisu mogli doći do Rute, a kasnije, za vrijeme deportacije, jer ih je obuzela prijašnja Tannenbaumovska ljudska sućut:

(...) na sprovod su došli samo Moni i Ivka. Drugih susjeda nije bilo. Njih Morinji nisu ni poznavali, jer nije bio običaj da gospoda s viših katova previše zagledaju one koji žive u suteranima, a ovi iz suterena pravili su se da ne vide one s viših katova, da gospoda ne pomisle kako su oni dolje džeparoši ili prosjaci pa se spremaju nešto zaiskati (Jergović, 2006: 23 – 24).

Ipak, u sebi su vrijeđali jedni druge jer nisu mogli prijeći preko vjerskih razlika. Ideološki gledano, Hrvati katolici nastojali su protjerati Židove vjerujući da su razapeli Isusa Krista. Od kulturnih je elemenata zanimljivo istaknuti sljedeće židovske običaje: žene su morale pokrивati glavu, kruh se nije mazao svinjskom mašću, križanje trima prstima:

A što se tiče svinjske masti, nju mama nikada nije mazala po kruhu, ali da jest Ruta to ne bi jela (Jergović, 2006: 141).

Katolici su pak vjerovali u bezuvjetni oprost grijeha, a na sprovodima se glas majke, sestre ili žene, koja je nekog izgubila i pokopala, morao čuti više od drugih:

Nakon što se velečasni spomenuo nevine duše Antunove i pomolio se da joj Bog dade pokoj vječni (...) žene su nastavile naricati nad grobom (...). S jedne strane humke zapomagale su Ličanke, a s druge Primorkinje, nadmećući se tako i nadglasavajući u žalovanju. (...) jer prema pravilima koja vladaju gdje god je narikača, glas majke, sestre ili žene mora biti glasniji od svakoga drugog glasa (Jergović, 2006: 24).

Jedan od kulturnih običaja zagrebačkih stanovnika bio je taj da su se muškarci vikendom opuštali uz kartanje, a žene odlazile u šetnju:

Dok su muški subotom popodne kartali ili raspravljali o politici, one su odlazile u šetnju, pokoja bi vodila i psetance na uzici, i hodale su tako po zagrebačkim parkovima i perivojima. (...) Nije baš posve jasno kakva je bila konačna svrha takvih usamljeničkih damskih šetnji, ako ne u kolektivnome samosažaljenju, ali ta je moda zahvatila sve društvene slojeve, od supruga nižih činovnika, listonoša i zanatskih pomoćnika, do stvarnih grofica i plemenitašica (...) (Jergović, 2006: 159 – 160).

3.2.3. Usporedba *Gospođice* i *Rute Tannenbaum* na osnovi marksističkog pristupa

U skladu s marksističkom književnom teorijom oba se romana potvrđuju i predstavljaju kao književne strukture koje su odraz društvenog života određene ljudske zajednice, i to na određenom prostoru i u određeno povijesno vrijeme. Tako je u romanu *Gospođica* radnja smještena u Sarajevo i Beograd te razvedena u okviru vremenskog razdoblja od 1935. do 1906. godine. U romanu *Ruta Tannenbaum* radnja se odvija u Zagrebu i djelomično u Beču i to samo tada kada se održala premijera kazališnog komada *Crvena ruža Damaska*. Povijesno razdoblje koje uokviruje radnju romana obasiže vremensku dimenziju od 1943. do 1908. godine. Društvo je u oba romana rascjepkano na slojeve između kojih postoji jaz čija je posljedica sukob. U *Gospođici* se uočavaju dva društvena sloja, srednji i viši, a u *Ruti Tannenbaum* tri sloja i to niži, srednji i viši. Podjela društva prema materijalnoj osnovi u *Gospođici* se očituje na tri razine: u načinu odijevanja likova, u izgledu njihova mjesta stanovanja i u posjedovanju osnovnih životnih stvari. U *Ruti Tannenbaum* isto se očituje na dvije razine: u načinu odijevanja likova i (ne)posjedovanju novčanih sredstava. U oba se romana miješaju i različite kulture te društvene grupe iz čega proizlazi oprečnost životnih putova. U *Gospođici* su tako suprotstavljeni, na razini vjeroispovijesti, katolici i pravoslavci, a u *Ruti Tannenbaum*, na razini nacionalne pripadnosti, Židovi i Hrvati. Ideološki gledano, u *Gospođici* cjelokupna društvena zajednica ima zajedničku težnju, stjecanje kapitala dok u *Ruti Tannenbaum* dominira ideologija Hrvata katolika koji žele protjerati Židove za koje vjeruju da su razapeli Isusa Krista. Kulturološki gledano, u *Gospođici* i to u gradu Sarajevu miješaju se istočnjački običaji s običajima srednjoeuropske civilizacije dok se u Beogradu miješaju običaji pridošlica s patrijarhalnim načinom života starosjedioca. Ipak, svatko nastoji očuvati svoje navike. U *Ruti Tannenbaum* odvajaju se običaji Židova od običaja Hrvata katolika. Židovi se tako križaju trima prstima, žene moraju pokrivati glavu i ne koristi se svinjska mast u prehrani. Hrvati katolici vjeruju u bezuvjetni oprost grijeha, a na sprovodima je uobičajeno nadglasavanje žena “narikača”. Ono što je zajedničko mješavini zagrebačkih stanovnika u slobodno vrijeme jest opuštanje uz kartanje i šetnje po parkovima i perivojima.

Iz svega navedenoga zaključiti je da romani pokazuju sličnosti u analiziranim ekonomskim i društvenim odnosima, a različitosti u ideološkim i kulturnim elementima.

3.3. Feministički pristup

3.3.1. Analiza romana *Gospođica*

Feminističkim pristupom književnom tekstu primarno je detektirati odnos prema ženama, manjinama, rasno i nacionalno drugačijim likovima. Kada je riječ o odnosu prema ženama, na prvom je mjestu istaknuti odnos prema glavnoj protagonistici. Stanovnici Sarajeva gotovo da Gospođicu nisu ni primjećivali. Međusobno su šaputali da je sirota i da mnogo pati ili da je bogata i da “leži na parama”, a djevojke ju nisu gledale kao konkurenciju jer se staromodno i neženstveno odijevala. Kada je ostala bez oca, mnogi su se smilovali i pomagali joj:

I svak je nastojao da iziđe u susret i pomogne toj tužnoj devojci na čiju se kuću sudbina naročito okomila. (...) Za Gospođicu su se nalazila najpovoljnija i najblaža moguća rešenja, njoj su davani korisni saveti koji se jednom poslovnom čoveku nikad ne daju (Andrić, 1961: 29).

Napustili su ju, napadali i vrijeđali kada se pretvorila u “novčanog profitera”, odbacila sva prijateljstva i ilegalno zarađivala. Ona pak, ni na koga se nije obazirala. Rodbina je htjela uspostaviti dobar odnos s njom, ali ona ni njih nije prihvaćala pa su odustali od uspostave komunikacije. Njezin ju je otac volio, ali je previše pozornosti posvećivao tome da ju obgrli onim materijalnim nego emocionalnim. Njezina se majka prema njoj ponašala zaštitnički, ali je tijekom cijelog romana podređena kćerinoj strogoći i upravljanju:

Najpre je majci izložila svoj plan o načinu vođenja kućanstva, ali ne ceo nego samo onoliko koliko se na nju odnosi i koliko ona mora da zna. – Od sada se neće ložiti velika vizitna soba, a ni zemljana peć u predsoblju. Ložićemo tvoju spavaću sobu, u njoj ćeš i inače provoditi dane. Za poslugu, hranu i sve ostalo ja ću voditi brigu od sada. Ti se odmaraj i gledaj ručni rad (Andrić, 1961: 33).

Gospođici je smetala majčina smirenost, briga za druge pa se prema njoj odnosila kao prema strancu. Smilovala joj se tek kada se majka razboljela. Njegovala ju je posve predano, ali je hladnoća u odnosu majka – kći i dalje postojala:

Tada se i Gospođica trгла. Uzela je neku ženu da joj pomaže u kući i sama je negovala majku savesno i predano, iako ni tada nije nestalo one naročite hladnoće i čudnog snebivanja koje je između njih vladalo oduvek (Andrić, 1961: 180 – 181).

Vladimir Hadži-Vasić bio je Gospođici brat i otac. Izvodio ju je na zabave, darivao lijepim poklonima i nasmijavao:

Bili su prisni prijatelji. On je bio prema njoj dobar i pažljiv, sa bratskom nežnošću i očinskim staranjem. Sa njim je izlazila na prva večernja posela i zabave po rođaćkim i prijateljskim kućama, od njega je primala najljepše darove (Andrić, 1961: 24).

Veso Ružić, Dragutin Pajer i gazda Mihailo odnosili su se zaštitnički prema Gospođici, ali zbog njezine oholosti i bahatosti udaljili su se od nje. Među njima je od tada vladalo nepovjerenje, ali se Gospođica s tim pomirila. Važno je istaknuti da se Gospođica samo jednom u romanu osjećala podređenom muškarcu, a to je bio Veso. Mudar, vješt i sposoban osvojio ju je svojim neprekidnim radom i brigom da se njezin posao razvija, a da ništa nije tražio zauzvrat:

To je prvi put otkako zna za sebe da se oseća slabijom i podređenom tome malom čoveku. Nikad nije mnogo držala do njegovih sposobnosti ni njegovog mišljenja, ali sada oseća da ima nešto u čemu je on viši i jači od nje, i sa čuđenjem ga gleda kako samosvesno i mirno hoda (...) (Andrić, 1961: 103).

Jovanka se s Gospođicom družila samo iz koristi što proizlazi iz činjenice da u romanu nema nikakvih naznaka prijateljske naklonosti, stoga je i ta “veza” ubrzo prekinuta. Ratko je i Gospođicu i Jovanku iskorištavao za svoje potrebe, a one su mu rado pomagale. Gospođica jer je u tome nalazila neko zadovoljstvo, a Jovanka jer joj je to u naravi. Kada su saznale da je varalica, okrenule su se protiv njega i uskratile mu svoju pomoć kao i bilo kakav oblik uspostavljanja komunikacije. Na Jovanku se pak, nitko nije obazirao:

Niko nikad nije znao za neke njene lične doživljaje, niko se nikad nije pitao da li njoj štogod treba ni šta ona želi ili voli (Andrić, 1961: 142).

Na kraju, zagonetan je jedino odnos između Ratka i Karmensite koja je radila u Kasineu. Bila je privlačna i ženstvena pa su ju muškarci sa zanosom promatrali:

Svi su joj pravili mesta i gledali u nju sa divljenjem i respektom (Andrić, 1961: 169).

Jedni su govorili da se zbog nje Ratko zadužuje, a drugi da ju iskorištava te da posredstvom njezina rada, pjevanja i prodaje ljubičica, zarađuje. Roman nije otkrio istinu njihova odnosa. Na kraju, treba istaknuti da je Gospođica jedina žena u romanu koja se uspjela realizirati kao prava poslovna osoba. Njezin je identitet neusklađen i podložen sociološkim i psihološkim nenadvladanim barijerama. Identitet Radojke i Jovanke također je labilan jer je jedna pasivna i ne uspijeva se izboriti za sebe, a druga prevrtljiva. O identitetu Karmensite teško je nešto reći budući da ju se opisuje u šturim i zagonetnim digresijama. Ne saznaje se manipulira li ona drugima ili drugi njome, koji su joj interesi i ciljevi.

U romanu je detektiran odnos prema manjinama i nacionalno drugačijim likovima. Tako se prikazuje društvo sastavljeno od triju vjera među kojima postoji netrpeljivost. Rezultat su toga sukobi, pljačke, vrijeđanja te progoni onih koji su srpskog podrijetla:

Tu masu lumpenproletarijata i sitnog, glasnog građanstva sačinjavaju ljudi različni po svojim verovanjima, navikama i načinu odevanja, ali jednaki po unutarljivoj urođenoj i podmukloj surovosti i divljini i niskosti svojih nagona. Pripadnici triju glavnih vera, oni se mrze međusobno, od rođenja pa do smrti (...); ali kad god se povodom nekog krupnog događaja pokoleba ustaljeni red stvari i razum i zakon budu suspendovani za nekoliko sati ili za nekoliko dana, onda se ta rulja (...) izliva na ovu varoš, poznatu inače zbog svoje uglađene ljubaznosti u društvenom životu i slatke reči u govoru (Andrić, 1961: 76 – 77).

Na sve strane su ponovo hapsili Srbe i odvodili ih u improvizirane zatvore; i to sada ne samo mlade ljude i studente nego i ugledne gazde i mirne državne činovnike. I to nije kao pravda, po nekom zakonu koji se mogao dokučiti, nego silovito, slepo i na sreću, kao zaraza (Andrić, 1961: 86 – 87).

3.3.2. Analiza romana *Ruta Tannenbaum*

Roman detektira odnos prema ženama te nacionalno drugačijim likovima. Kada je riječ o odnosu prema ženama, može se reći da se ženski likovi u romanu mogu promatrati u okviru patrijarhata. Muškarci su oni koji se nalaze u poslovnim krugovima, a žene utjelovljuju ulogu kućanice. Jedina “žena” koja je svoj identitetni profil mogla upotpuniti sudjelovanjem u poslovnim krugovima jest Ruta. Njoj se divila obitelj i cjelokupno zagrebačko društvo:

Hilda Teute se, naravno, preporodila od sreće (...). Grlila ju je s jednakim oduševljenjem s kojim je prije nekoliko dana prisezala da joj nikada ne bi zaigrala u komadu, samo da je znala kako je Ruta židovka. Još jučer bi je, kao žrtvu paljenicu, predala gospodinu Hitleru, a danas je kao Christine Horvath do neba slavi, ljubi njezine male dječje ručice i bečkim novinarima govori kako je to dijete utjelovljenje anđela hrvatskoga naroda i hrvatskoga narodnog genija (Jergović, 2006: 247).

Međutim, takvi su trenuci bili kratkotrajni i ona je iznenada, za sve, postala prošlost. Tada joj je jedina utjeha bila majka koja ju je veoma voljela. Otac se nije previše brinuo o njoj. Bio je uz nju dok je bila slavna jer je i on u tome izvlačio neku osobnu korist. Unutar obitelji Tannenbaum i Morinj odnosi su prema ženama drugačiji. Salamon svoju ženu nije volio, a Radoslav je opet činio sve da izvuče Amaliju iz depresije i da ponovno budu sretni. Zagrebačko društvo pak, nije prihvaćalo ni Ivku ni Amaliju. Iako je Ivka bila privlačna i mnogi su ju muškarci poželjno gledali, nenadano je postala predmet poruge zbog toga što je hodala od krčme do krčme i tražila pijanog supruga. Amaliji su se rugali jer je poludjela nakon gubitka sina. Jedino su malo sućuti imali Ivka i Salamon, ali više zbog straha nego iz dobrote. Ruta je više bila naklonjena Amaliji nego svojoj majci i ocu. Htjela je da ne postoje. Vrhunac njezine želje do izražaja dolazi na kraju romana kada se odriče roditelja i nada da će izbjeći deportaciju ako se odrekne svoje vjere i ako ju obitelj Morinj uzme pod svoje okrilje. Zanimljiv je Salamonov stav prema Klari Diamantstein, pripadnici svoje nacionalnosti, koji se najbolje očituje u trenutku kada Klara Rutu ne dovodi kući na vrijeme:

U jedan po ponoći Klara Diamantstein je dovela Rutu. Salamon je skočio od stola i bez riječi pljusnuo djevojčuru, tako da su joj naočale odletjele u zid i razbile se, a iz

nosa je potekla krv. Ivka ga je s leđa uhvatila za ruke, urlao je da ga pusti i da će ubiti djevojčuru koja od njegovoga djeteta želi napraviti kurvu. – Tko te plaća za to, tko te je nagovorio, je li govnožderko židovska? (Jergović, 2006: 292).

Ruta je također imala odbojan stav prema Klari jer se svima u kazalištu nametala.

Odnos prema nacionalno drugačijim likovima, konkretno prema židovskoj obitelji Tannenbaum bio je loš. Židovi su inkorporirani u srž zagrebačke sredine koja ih obasipa porugama i vrijeđanjem. Amalija je jedini imenovani lik koji se, u toj zagrebačkoj vrevi, najviše ističe i protivi židovskoj naciji. Ta mržnja proizlazi iz njezine zavidnosti Tannenbaumovima koji su blagoslovljeni djetetom i iz njezine spoznaje da misle da je luda i da bi Ruti mogla nauditi. Njezin stav potkrjepljuju sljedeći citati:

Čim bi Antun počeo stenjati i izgovarati glasove iz kojih se nisu razabirale riječi, žalosno dijete materino, Amalija je proklinjala židove, pogano im sjeme vazda bilo (Jergović, 2006: 21).

(...) niti će vidjeti lica Isukrstova, niti pakla ognjenoga, nego će do vijeka boraviti tamo gdje nema ni svjetla ni tame, gdje nije ni jest ni nije, ni s Bogom ni bez Njega, izvan neba i zemlje, na mjestu koje ne poznaje riječi koje bi ga opisale. (...) čak će i tada postojati prazno mjesto, ni svjetlo ni tama, na kojem će boraviti židovske duše (Jergović, 2006: 72).

Radoslav ima drugačiji stav koji se najbolje očituje za vrijeme deportacije Židova:

(...) i govorio je to, možda, tako, ali da su Salamon i Ivka samo nesretni ljudi, kao i svi drugi, pa im treba oprostiti. Nisu njih dvoje židovi, nego su bili sirotinja kao i mi, pa im se onda s Rutom posrećilo i krenulo im u životu (Jergović, 2006: 383).

Važno je istaknuti i to da su obrazovaniji i ugledniji Židovi također “gledali kroz” Tannenbaumove, pripadnike svoje nacije i izbjegavali kontakte s njima. To je osobito vidljivo nakon skandala u obitelji Tannenbaum pod kojim se podrazumijeva Ivkina potraga za izgubljenim Salamonom po krčmama:

(...) pa je Ivka po njemu postala neugledna i jadna, tako da kroz nju gleda svaki učeniji i ugledniji zagrebački židov, a ni Singeri više nisu ono što su bili, te se u šali govori kako ih ima koji su židovi, i to dobri židovi, ima ih koji su šivaće mašine, a ima ih i koji su ništa (Jergović, 2006: 90 – 91).

Židovi su zapravo etiketirani i obilježeni zbog jednog i najvažnijeg razloga, a taj je vjerovanje Hrvata u židovsku izdaju Isusa i njihovo upletanje u razapinjanje Božjeg sina:

I najbolji ljudi u ovom gradu, oni koji nikoga nisu ružno pogledali, oduvijek su vjerovali da su židovi izdali i raspeli Isusa. To su im govorili u crkvi, tako su im djecu učili u školi, i nitko nije ni pomišljao da bi moglo biti drukčije, niti je tko posumnjao u ono što su im popovi o židovima govorili. U sve se sumnja, pa i u Boga i Njegovo postojanje, ali u to da su židovi počinili zločin nad njegovim sinom, u to se ovdje ne sumnja (Jergović, 2006: 206).

U tom vrtlogu beskrupuloznosti, zavidnosti, ismijavanja, neprihvatanja i poruga zanimljiv je osobni odnos Židova i Hrvata prema svojoj vjeri. U tom kontekstu izdvajaju se Salamon i Ruta kao jedini likovi koji su spremni odbaciti svoju vjeru:

Njemu se, zapravo, svidjelo da mu netko izda uvjerenje kako više nije židov. Činilo mu se da bi time postao nešto drugo (Jergović, 2006: 294).

I kod Hrvata postoje oprečnosti u njihovoj vjeroispovijesti jer su, s jedne strane, vjerovali u bezuvjetni oprost grijeha, a s druge su sumnjali u postojanje Boga. U romanu je još vidljiv odnos i prema njemačkoj nacionalnosti. Kada je njemačka vojska ušla u Zagreb s ciljem deportacije Židova, mnogi su ih veselo dočekali iako je bilo i onih koji su ih promatrali kao neprijatelje:

Na pločnicima se okuplja čudan svijet, uglavnom oni koji su odnekud znali da će Nijemci baš danas ući u grad, pa neki plješću i bacaju cvijeće, a drugi ih gledaju bezizražajno ili mrko, kao da mjerčaju neprijatelja protiv kojeg će uskoro pokrenuti rat (Jergović, 2006: 343 – 344).

3.3.3. Usporedba *Gospođice* i *Rute Tannenbaum* na osnovi feminističkog pristupa

U oba su romana žene djelomično emancipirane. Sličnost proizlazi iz činjenice da su glavne protagonistice izjednačene s muškarcima u pogledu sudjelovanja u poslovnim krugovima. Društvo ih kao takve i prihvaća i ne prihvaća. Gospođica je “prihvaćena” jer su svi shvatili uzaludnost svojih protesta o tome da je posao namijenjen muškarcima ne ženama, osobito kada je riječ o financijama. Njezini savjetnici Veso, Mihailo, Rafo i Dragutin napustili su ju kad se uzoholila i preuzela vlast nad svim poslovima rijetko kad prihvaćajući savjete. Rutu je društvo prihvatilo kao veliki glumački talent ne znajući njezino podrijetlo. Kada se ono saznalo, zatvorena su joj sva vrata. Tu se pravo žene na zanimanje i posao ne doživljava kao u romanu *Gospođica*. U *Gospođici* društvo smatra da je bavljenje financijama zanimanje muškarca, a ne žene. U *Ruti Tannenbaum* sasvim je normalno da ženski spol ostvaruje pravo na posao, stoga, u tom smislu, nema pobune. Ostali ženski likovi drugačije su pozicionirani. Radojka je u *Gospođici* bila suviše pasivna što je rezultiralo njezinim smještanjem u kut i gubljenjem prava glasa. Jovanka također nije bila društvu zanimljiva osoba. Doživljavana je kao i svaka druga ni po čemu popularna osoba. Karmensita je simbol zabavljačice i krotiteljice muških nagona kojoj se svi muškarci, zbog njezine ljepote, klanjaju. U *Ruti Tannenbaum* nema pasivnih likova. Ivka je prihvaćena od strane društva u trenutku Rutine slave, a Amalija nikada. Ona je bila simbol lude i izgubljene majke. Klara je pak, predmet ismijavanja i ponižavanja. Patrijarhalni je odnos, s obzirom na kategoriju obitelji, izražen u oba romana. Tako je u *Gospođici* Obren taj koji zarađuje za materijalnu sigurnost svoje obitelji, a kasnije tu ulogu preuzima Gospođica. U *Ruti Tannenbaum* Salamon i Radoslav oni su koji zarađuju, a dužnost je njihovih žena voditi brigu o kućanstvu. Od strane žena nema naznaka neprihvatanja takvog odnosa. Sličnosti između romana proizlaze iz toga što se glavne protagonistice kreću u poslovnim krugovima i nisu podređene muškarcima, a ostale žene imaju ulogu kućanice, sluge, zabavljačice i spletkara. U *Gospođici* je Radojka jedino podređena muškarcu dok se Gospođica tako samo osjećala u odnosu na Vesu, a u *Ruti Tannenbaum* samo su Ivka i Amalija podređene muškarcima. Sve ostale žene u oba romana samostalne su i žive prema svojim pravilima.

Kada je riječ o odnosu prema manjinama i nacionalno drugačijim likovima, među romanima pronalazi se sličnost. U *Gospođici* su Srbi, a u *Ruti Tannenbaum* Židovi etiketirani kao nepoželjan narod. Ti narodi gotovo dijele i istu sudbinu. Protiv njih izvikuju se poruge i vrijeđanja. Na kraju, Srbi su odvođeni u zatvore, a Židovi deportirani.

3.4. Arhetipski pristup

3.4.1. Analiza romana *Gospođica*

Arhetipskom pristupu tekstu utvrditi je i objasniti arhetipove⁷ koje likovi djela utjelovljuju. *Gospođica* utjelovljuje zasjenjeni arhetip Mide/Škrtca i arhetip Ovisnika. Arhetip je Škrtca jer ima poduzetničke sposobnosti pomoću kojih stvara bogatstvo gomilajući novac na tuđe račune i odbija ga dijeliti s bilo kim. Zanima ju samo njezina osobna korist. Primjer su njezine škrtosti sljedeći citati:

Kad utvrdi da je prosjak zaista star i nemoćan i da nema izgovora pod kojim bi ga mogla odbiti, ona zatvara kućna vrata, odlazi u kuhinju. Tu uzme komad starog hleba i tvrdog sira i pođe da mu udeli. (...) vrati se u kuhinju i ostavi sir u ormar. Pođe sa samim hlebom (...) učini joj se da je komad suviše velik, vrati se opet u kuhinju, prepolovi hleb i polovinu ostavi u kotaricu. (...) uzme ponovo nož i odseče i od toga komada tanku rezu (Andrić, 1961: 42).

A kod kuće je muku mučila sa paketima novčanica i kesicom zlata, ne znajući gde da to sakrije. Nabavila je američanske brave i za kućna i za sobna vrata (...). Tada je dala da se udare i gvozdene prečage na sve prozore. (...) Nabavila je limene kutije u koje je raspodelila novčanice, zlato i hartije, i posakrivala ih u pećima koje se ne lože ili utrpala u tajna mesta, koja je zakovala daskama (Andrić, 1961: 185).

Arhetip je Ovisnika jer cijelo vrijeme žudi za novcem i stjecanjem što većeg kapitala. Novac je “vanjska stvar” koja je *Gospođici* velika slast. Obren utjelovljuje arhetip Oca jer štiti svoju obitelj i brine se za njezinu materijalnu sigurnost. Ipak, pomalo odudara od tipičnog arhetipa Oca jer nije toliko emocionalno vezan uz obitelj i sve gleda kroz materijalno, a to prenosi i na svoju kćer:

I dok je ona pričala svoje sitne poslove i doživljava toga dana, on je gledao negde kroz prozor, slušajući očigledno samo žubor njenog čavrljanja (Andrić, 1961: 18).

⁷ Svi arhetipovi preuzeti su iz knjige Caroline Myss, 2002. *Sveti ugovori*, Dvostruka duga, Čakovec.

Znam da će te sve u tebi i oko tebe gurati i nagovarati da drukčije radiš, ali ti ne smiješ popustiti. Radi koliko možeš i kako hoćeš, ali štedi, štedi uvijek, svuda, na svemu, ne obazirući se ni na što i ni na koga (Andrić, 1961: 21).

Radojka utjelovljuje arhetip Anđela, Majke i Žrtve. Arhetip je Anđela jer je prepuna ljubavi i brižnosti, pomaže onome kome je pomoć potrebna bez ikakvih očekivanja zauzvrat. Tako je pomagala prosjacima, plakala zbog onih koji su u ratu izgubili nekoga iz obitelji i tješila druge. Arhetip je Majke jer je bezuvjetno voljela Gospođicu, podredila se njezinoj volji i strogoći, bila joj odana i nesebična, opraštala joj njezino okrutno ponašanje:

Dugo se borila sa nevericom, ali što se više probrala sve je jasnije bilo da njena majka sedi na zemlji i da nju, Rajku, drži na krilu. (...) starica je jednom rukom pridržavala njenu klonulu glavu a drugom joj je kvasila čelo i otvorena usta. (...) čulo se to njeno jecanje pored majčinog tihog tepanja: — Nemoj, Rajka, dušo! Nemoj, čedo materino, nemoj to činit od sebe! Evo, mama je s tobom. Sve će dobro biti. (...) Majka je negovala svoju ćerku bez senke prekora, bez reči pitanja, sa onom ljubavi koja ne traži razloga ni objašnjenja (Andrić, 1961: 175 – 176).

Caroline Myss (2002: 429) ističe da je Žrtva velika pomoć u tome što upozorava kada se netko može naći u opasnosti i zbog svoje pasivnosti postati žrtva. Radojka je arhetip Žrtve jer je bila dobra, mekog srca i nadasve pasivna. Potpuno se pokorila samovolji svoje kćeri. Jovanka je arhetip Detektiva jer je tragala za informacijama koje bi joj pomogle razriješiti Ratkove zločinačke namjere koje se tiču “ubiranja novaca”:

Našla je dva Ratkova zemljaka, jednog mladog profesora i jednog industrijalca. (...) Podaci koje je dobila od njih slagali su se potpuno i bili su pravo otkriće za Jovanku (Andrić, 1961: 156).

Ratko je arhetip Hedonista. Kao takav ima “tek” za užitkom (voli novac i žene), nema obzira prema drugima i uživa u ugađanju sebi:

(...) ali lakomislen do nesavesnosti i veliki ljubitelj lepih žena, zabava i provoda svake vrste. Jedan od onih koji se nikad ne smire i ne uozbilje, nego se celog života igraju sa samim sobom (...) (Andrić, 1961: 157 – 158).

Dragutin Pajer arhetip je Ovisnika. Obožavao je rekreaciju pa se bavio lovom i tenisom, a ujedno je skupljao razne, njemu dragocjene, stvari poput starog oružja, slika i narodnih vezova.

3.4.2. Analiza romana *Ruta Tannenbaum*

U romanu se analizira jedno šaroliko društvo unutar kojeg se izdvaja mala galerija arhetipova. Salamon i Radoslav utjelovljuju arhetip Oca; Salamon djelomično, a Radoslav u potpunosti. Salamon jest dominantan unutar svoje obitelji jer zarađuje za život, ali nije hrabar. Strašljiv je, ne voli svoju ženu, ne štiti ju previše kao ni svoje dijete. Ponekad se znao poigrati s Rutom i tepati joj, ali sve je to ostalo na razini platonske očinske ljubavi:

A tko je moj mali mišić, čiji je ovo nosek, tko ima najveće oko u Agramstadtu, joj, joj, joj, strašne li riječi Agramstadt, da se upiškiš i ukakiš od straha! Je li se to ukakila tatina princeza? Nije, nije, tati se samo učinilo. Uvijek se tati tako nešto učini, ali se nećemo ljutiti na njega. Je li tako da nećemo? Tata je samo oprezan, jer se nikad ne zna kad će se ukakiti mala princeza (Jergović, 2006: 36).

Salamon je odbijao učiniti pojedine stvari za svoju kćer jer se bojao sramote:

A da Moni odvede Rutu u cirkus? E, tek to ne dolazi u obzir. Izgubio bi i ono malo poštovanja što je za njega ostalo u Praškoj i Palmotićevoj, ali nije ni to najgore, nego bi se nakon toga ispred sinagoge još otvorenije podsmijevali otati Singeru (Jergović, 2006: 107).

Rutu je jedino podržavao i najčešće bio s njom u trenucima njezine slave, naravno, zbog koristoljublja. Ipak, ne pojavljuje se u ulozi nasilnog ili grubog oca:

Premda se na nešto žalio i protiv nečega se bunio, u njegovom se glasu čula samo radost. Nikada nije ovako vikao, a svaka riječ koja bi odletjela prema nebu nad Zagrebom bila je takva da mu oni kojih se plašio više ništa nisu mogli zamjeriti. (...) Svi još uvijek nisu znali što se to promijenilo u životu Salamona Tannenbauma i njegove obitelji, ali kada saznaju, tada će on ići sredinom pločnika, i neće silaziti na

tramvajsku prugu da propusti druge, nego će oni silaziti da propuste njega (Jergović, 2006: 186).

Radoslav je bio nježan i brižan prema Ruti. Brinuo se za svoju obitelj te s mnogo ljubavi i razumno pokušavao srediti zajednički život. Arhetip Zapisivača utjelovljuje Salamon jer *prepisuje već postojeće radove, a ne stvara nove (Myss, 2002: 420):*

(...) sjedio je u kancelariji (...) na Zrinjevcu i krasnopisom prepisivao žalbe i molbe zagrebačkih građana jednih na druge, diplome, pohvalnice, objave i naredbe, ćirilničnim i latiničnim pismom, a po potrebi i goticom (Jergović, 2006: 35).

Ivka i Amalija utjelovljuju arhetip Majke. Brižne su i brinu se za svoju djecu koju neopisivo vole. Sljedeći citati potkrjepljuju Ivkin majčinski strah za Rutu i Amalijino ponašanje u trenucima kada je vjerovala da je Antun još živ:

Plasila se što će biti s Rutom, kakvu će je naći kada se vrati kući, što će joj luda Amalija ispričati, hoće li je, ne daj Bože, politi vrelin mlijekom (...) (Jergović, 2006: 50).

Onih dana kada bi on bio u Novskoj, Amalija bi od jutra kuhala mlijeko i prala pelene, pa bi obilazila prazni krevetac, nanovo ga prostirala i namještala jastuke, kao da je Antun izašao s ocem u šetnju i, evo, sad će se vratiti prašnjav i oznojen, pa bi grijala vodu na štednjaku, presipala je u drvenu kadnicu da okupa dijete, provjeravala je li voda prevruća i dosipala nekoliko kapi maslinovog ulja, onako kako je to rekla Radova mati Anđelija, a kad bi završila sa svim tim ritualima, započinjala je ispočetka, što brže, uz lupu, viku i smijeh, da od sebe sakrije ono što je normalnome čovjeku teško sakriti: djeteta nema, nestao je Antun, i nikad se neće vratiti (Jergović, 2006: 46).

Svećenik Niko i fra Ambroz arhetipovi su Svećenika jer javnosti prenose mudrosti i moral određene vjeroispovijesti. Ruta utjelovljuje arhetip Umjetnika jer njezinu psihu pobuđuje energija koju treba izraziti. Ona svoj posao obavlja tako da oko sebe stvara emocionalno polje koje nadahnjuje ljude:

Ali ni to što je glumila očima, (...) ni to što je svaku riječ izgovarala u pravo vrijeme i s nepogrešivom intonacijom, (...) ni to što je njezina šutnja bila moćnija od svake riječi koju je izgovorila Biserka Herm, ništa od toga nije bilo presudno za Rutinu čaroliju. Ono čime je očarala publiku svodilo se na jednostavnu činjenicu da je na sceni bila stvarnija nego u životu (Jergović, 2006: 181 – 182).

3.4.3. Usporedba *Gospođice* i *Rute Tannenbaum* na osnovi arhetipskog pristupa

Oba romaneskna projekta ističu se i arhetipskim oblicima kao svojim sastavnim dijelovima. U romanu *Gospođica* pojavljuje se devet arhetipova, a u *Ruti Tannenbaum* tek pet. Postoje likovi čije osobine u potpunosti odgovaraju značajkama arhetipskog oblika, a postoje i oni kod kojih se uočava odstupanje od osnovnih značajki arhetipskog oblika. U romanu *Gospođica* Radojka u potpunosti utjelovljuje arhetip Majke, Anđela i Žrtve, Gospođica arhetip Mide/Škrtca i Ovisnika, Ratko arhetip Hedonista, Jovanka arhetip Detektiva i Dragutin Pajer arhetip Ovisnika. Obren je jedini lik čije karakterne osobine pomalo odstupaju od osnovnih značajki arhetipa Oca. U romanu *Ruta Tannenbaum* Ruta, Ivka, Amalija, Radoslav, Salamon, svećenik Niko i fra Ambroz u potpunosti utjelovljuju arhetipove Umjetnika, Majke, Oca, Zapisivača i Svećenika. Kao što je u *Gospođici* Obren, tako je ovdje Salamon jedini lik koji u potpunosti ne zadovoljava osnovne značajke arhetipa Oca. Sličnosti u oba romana proizlaze iz postojanja nekih zajedničkih arhetipova kao što su arhetip Majke i Oca. Različitosti proizlaze iz činjenice da se osnovne značajke istih arhetipova u oba romana ne realiziraju jednako. U *Gospođici* Radojka, kao arhetip Majke, prepuna je ljubavi i brižnosti prema kćeri te se čak spušta na razinu njezinog “poslušnog roba”. Obren, kao arhetip Oca, ponaša se zaštitnički prema svojoj kćeri, ali više na razini očuvanja njezine materijalne sigurnosti nego na razini iskazivanja očinskih osjećaja. U *Ruti Tannenbaum* majke Ivka i Amalija vole svoju djecu i također ih obasipaju ljubavlju, ali su, za razliku od Radojke, u poziciji nadređenosti. Salamon kao otac iskazuje ponos prema kćeri tek u trenutku njezine slave jer tako i on postaje javnosti poznata osoba vrijedna poštovanja. Radoslav je jedini primjer arhetipa Oca koji je doista posvećen svojoj obitelji, a to se očituje i u pružanju ljubavi i u osiguravanju materijalne sigurnosti.

Zaključak

Na temelju dosadašnje cjelokupne analize može se zaključiti da su se romaneskni projekti *Gospođica* i *Ruta Tannenbaum* u kontekstu ispitivanja na četiri književno-teorijska pristupa, strukturalistički, marksistički, feministički i arhetipski, pokazali zanimljivom tekstnom podlogom za njihovu potvrdu. "Najplodonosniji" književno-teorijski pristup jest strukturalistički. Taj je pristup, u oba književna djela, nositelj cjelokupnog romanesknog fabularnog sklopa unutar kojeg divergiraju binarne opozicije na kojima se izgrađuje sva raznolikost oprečnosti opisanih civilizacija, njihovih ideologija i kulturnih običaja. Zaključiti je da su oba romana, prema strukturalističkom poimanju, rascjepkana na glavni fabularni tijek o fikcionalnim biografijama dvaju ženskih likova koje su u središtu autorskih interesa i sporedni fabularni tijek koji je razlomljen na više priča i u funkciji je nijansiranja glavnih epizoda. Marksistički je pristup u funkciji svojevrsnog "backgrounda" koji pobliže osvjetljava povijesne, političke, sociološke i ideološke okolnosti prikazanih društvenih atmosfera. Feministički pristup otvara vrata dubljem poniranju u međuljudske odnose stavljajući naglasak na vjeroispovijest, nacionalnost i spolnu/rodnu diferencijaciju. Analiza romana na temelju arhetipskog pristupa rezultirala je dokazima da se romani mogu svrstati u neiscrpan niz književnih djela u kojima se obnavljaju situacije u kojima se izražavaju učestale karakterne osobine likova po kojima oni nastupaju kao predstavnici određenog arhetipskog oblika.

Popis literature

Primarna

1. Andrić, Ivo, 1961. *Gospođica*, Mladost, Zagreb
2. Biti, Vladimir, 2000. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb
3. Golden, M. Joanne i Canan, Donna, 2004. "Mirror, Mirror on the Wall": Readers' Reflections on Literature through Literary Theories, *English Journal*
4. Jergović, Miljenko, 2006. *Ruta Tannenbaum*, Durieux, Zagreb
5. Solar, Milivoj, 2005. *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb

Sekundarna

6. Barthes, Roland, 1986. *Strukturalistička djelatnost*, u: Miroslav Beker, *Suvremene književne teorije*, Liber, Zagreb
7. Biti, Vladimir, 1999. *Dekonstrukcija i feministička kritika*, u: *Republika*, god. LV., br. 9. – 10., Zagreb
8. Đurđević, Miloš, 2003. *Kritički pregled novije hrvatske poezije*, u: *Mogućnosti*, god. L, br. 1. – 3., Književni krug, Split
9. Flax, Jane, 1999. *Postmodernizam i rodni odnosi u feminističkoj teoriji*, u: *Feminizam/postmodernizam* (ur. Linda J. Nicholson), Liberata, Zagreb
10. Frye, Northrop, 2000. *Anatomija kritike*, Golden marketing, Zagreb
11. Gallas, Helga, 1977. *Marksistička teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb
12. Gligorić, Velibor, 1977. *Romani Ive Andrića*, u: *Kritičari o Ivi Andriću*, Svjetlost, Sarajevo
13. Haraway, Donna, 1999. *Manifesto za kiborge: znanost, tehnologija i socijalistički feminizam u 1980-im*, u: *Feminizam/postmodernizam* (ur. Linda J. Nicholson), Liberata, Zagreb
14. Kangrga, Milan, 1988. *Hegel/Marx*, Naprijed, Zagreb
15. Korać, Stanko, 1989. *Andrićevi romani ili svijet bez Boga*, Prosvjeta, Zagreb
16. Mukařovský, Jan, 1986. *Strukturalizam*, u: Miroslav Beker, *Suvremene književne teorije*, Liber, Zagreb
17. Myss, Caroline, 2002. *Sveti ugovori*, Dvostruka duga, Čakovec

18. Pogačnik, Jagna, 2006. *Proza poslije FAK-a*, Profil, Zagreb
19. Pogačnik, Jagna, 2002. *Književne kritike/Backstage*, POP & POP, Zagreb
20. Supek, Rudi, 1971. *Tri tipa marksizma i teorija književnosti*, u: Književna kritika i marksizam, Prosveta, Beograd
21. Šicel, Miroslav, 1997. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb
22. Tatarin, Milovan, 2003. *Tipično Jergovićevska priča*, u: Kolo, god. XIII, br. 2, Matica hrvatska, Zagreb

Tercijarna

23. *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 1961., Zagreb
24. Jelčić, Dubravko, 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb
25. *Leksikon svjetske književnosti pisci*, 2005. Školska knjiga, Zagreb
26. Nemeč, Krešimir, 2003. *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb
27. *Rečnik književnih termina*, 1985., Nolit, Beograd
28. Solar, Milivoj, 2006. *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden marketing, Zagreb